ESTUDIS

RAMON REIXACH i PUIG
Els Ferrer de Mataró i el realisme constitucional català

LLUÍS ADAN i FERRER
XAVIER ALARCON i CAMPDEPADRÓS
Història d'un quadre:
El martiri de sant Cugat *de Santa Maria de Mataró*

ALBERT PERA
Poant molt a fons

RECURSOS

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

FULLS/81

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, gener 2005

FULLS/81

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, gener 2005

TAULA

- **EDITORIAL** 1
- **ACTUALITAT** 2
- **ESTUDIS**

ELS FERRER DE MATARÓ I EL REIALISME CONSTITUCIONAL CATALÀ
Ramon Reixach i Puig 4

HISTÒRIA D'UN QUADRE: *EL MARTIRI DE SANT CUGAT* DE SANTA MARIA DE MATARÓ
Lluís Adan i Ferrer
Xavier Alarcon i Campdepadrós 29

POANT MOLT A FONS
Albert Pera 47

- **RECURSOS** 49
- **DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA** 51

Portada: Escuts de Catalunya i la Generalitat extrets de la portada de les *Constitucions de Catalunya* de 1585.

Prohibida la reproducció dels textos i de les il·lustracions sense esmentar la procedència.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró.
Director: Manuel Salicrú i Puig.
Beata Maria, 3
Tel. 93 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
Composició i impressió:
Copisteria Castellà. c/ Pujol, 40 - 08301 MATARÓ
Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració de

Ajuntament de Mataró
Patronat Municipal de Cultura

Generalitat de Catalunya
Direcció General de Promoció Cultural
Promoció de la Premsa

EDITORIAL

ELS RECURSOS DE LES ASSOCIACIONS CULTURALS SENSE FINALITAT DE LUCRE

Les associacions culturals sense finalitat de lucre, com el Museu Arxiu de Santa Maria, formen a Catalunya un important teixit de difusió i dinamització cultural, de recerca i de conservació de patrimoni.

Un dels valors principals d'aquestes associacions, és el conjunt de persones que voluntàriament hi participen, persones que d'una manera desinteressada hi aporten els seus coneixements, la seva professionalitat. En el cas del nostre Museu Arxiu, són les que formen l'equip que té cura, valora i difon el patrimoni cultural de la parròquia de Santa Maria, que és part integrant del patrimoni cultural de Mataró. Un equip que, amb la seva reconeguda solvència i continuada activitat, s'ha guanyat la confiança de la nostra ciutat, i d'ací que aquesta circumstància sovint es tradueixi en donatius i dipòsits documentals, que contribueixen a l'enriquiment dels fons de la institució. D'aquesta manera, han quedat preservats alguns fons d'interès històric o artístic, que altrament no s'haurien conservat, o se n'hauria perdut el coneixement.

Però aquestes associacions, i el Museu Arxiu de Santa Maria en concret, tenen avui un important problema de recursos econòmics, no pas per a subvenir la pròpia activitat, assegurada per la participació desinteressada dels seus col·laboradors, sinó per fer front a les necessitats d'equipament, conservació i restauració del patrimoni que tenen confiat.

És cert que el Museu Arxiu té subscrit un conveni de col·laboració amb l'Ajuntament de Mataró i que diverses institucions ciutadanes, la Caixa Laietana, entre elles, l'ajuden puntualment. Però també és cert que els criteris establerts per als ajuts dels departaments de Cultura de la Generalitat de Catalunya i de la Diputació de Barcelona, no tenen en compte l'especificitat d'associacions com el nostre Museu Arxiu, i, bàsicament, només ajuden institucions de la pròpia Administració que ja tenen recursos.

Pensem que caldria que els nostres polítics es replantegessin l'actual sistema d'ajuts, de manera que contemplés l'existència d'associacions culturals sense finalitat de lucre, sense recursos propis, treballant per a la conservació i augment del patrimoni cultural, i que l'únic capital amb què compten és el representat per les persones que hi col·laboren amb el seu esforç i dedicació desinteressada.

ACTUALITAT

ÀNGEL FÀBREGAS I BLANCH, *IN MEMORIAM*

El passat 16 de desembre morí a Mataró l'amic i col·laborador del Museu Arxiu, Àngel Fàbregas i Blanch.

Enyorarem la seva agradable conversa en les llargues estones de la seva investigació i l'ajut que ens demanava, i agraïa, en les seves recerques històriques, que publicà als nostres *FULLS*.

Hem perdut un bon amic. Que descansi en pau.

XXI SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS

Tingué lloc el passat dissabte, dia 27 de novembre de 2004, i s'hi presentaren les següents comunicacions:

«L'església de Sant Pau de Mataró», de Josep Colomer i Busquets.

«Una colla sardanista de Mataró (1946-1958)», de Vicenç Arís i Julià.

«Malgrat (1936-1939). Un exemple de combat i de supervivència a la reraguarda catalana», de Jordi Amat i Teixidó.

«La cinquena columna a Mataró», d'Agustí Barrera i Puigví.

«Els pressupostos de guerra de l'Ajuntament de Mataró (1936-1939)», de Josep Xaubet i Vilanova.

«El professor Manuel Clariana i l'inici dels cursos de català als antics alumnes de Santa Anna», de Josep Puig i Pla.

«El vi en la història i en la ciència... i el millor el d'Alella», d'Antoni Buch i Esteban.

«"Les monges". El col·legi de les religioses mercedàries a Premià de Dalt (1890-1920)», de Josep Colomer i Busquets.

«Josep Abril i Argemí. Aproximació al republicanisme a Mataró», de Margarida Colomer i Rovira.

«Els alumnes gratuïts de l'Escola Municipal de Música (1840-1868)», de Montserrat Gurrera i Lluch.

«Aproximació a la història del teatre català a Mataró», de Jaume Vellvehí i Altamira.

«Extinció del privilegi que posseïa a Mataró el marquès d'Ayerbe», d'Antoni Martí i Coll.

«Les pautes de consum de la societat maresmenca a les acaballes del segle XVIII», d'Alexandra Capdevila Muntadas.

«Miquel Juan Oller, familiar de la Inquisició a Canet al 1633?», d'Antoni Llamas i Mantero.

Jordi Amat i Teixidó presentant la seva comunicació.

Assistents a la XX Sessió.

«Els orígens del cristianisme a *Iluro* (Mataró)», de Joan Bonamusa i Roura.

«Notícia sobre uns sarcòfags de plom trobats en el "territorium" d'*Iluro*», de Joan Francesc Clariana i Roig.

«Materials arqueològics de procedència subaquàtica trobats al terme municipal del Masnou (El Maresme, Barcelona)», de Ramon Coll i Monteagudo i Ramon Jàrrega i Domínguez.

«Joan Salvador Garriga. Un arquitecte gòtic en temps del renaixement», de Joaquim Graupera i Graupera.

«Els masos a Argentona al segle XV», d'Enric Subiñà i Coll.

Coincidint amb l'acte, es presentà el volum que aplega les comunicacions presentades a la XX Sessió d'Estudis, corresponent a l'any 2003, editat amb la col·laboració del Patronat Municipal de Cultura.

NOTÍCIA DE DONATIUS

Cal fer constar el donatiu de documentació diversa, llibres i fotografies, feta per la família del senyor Lluís Ferrer i Clariana, fundador del Museu Arxiu de Santa Maria.

També la donació de llibres feta pel senyor Albert Oriol i Llovera i la senyora Pilar Vila.

A partir de l'estudi de Ramon Reixach i Puig, podem considerar la nissaga Ferrer, titular de l'escrivania local, com la primera família de patricis de Mataró. L'ascens dels Ferrer corre paral·lel al despertar d'una vila que al segle XVI passa de petit nucli rural a tenir síndic a Corts dins del Braç Reial.

El paper dels Ferrer fou clau en aquest despertar i en la integració tant política com econòmica de Mataró en l'espai català de l'Alta Edat Moderna.

ELS FERRER DE MATARÓ I EL REIALISME CONSTITUCIONAL CATALÀ
Aproximació de la seva aportació al desenvolupament i integració político-econòmica de la vila de Mataró a la Catalunya de l'Alta Edat Moderna

«De la mateixa manera que el govern d'un rei és el millor, el govern d'un tirà és el pitjor.»

(Sant Tomàs d'Aquino, *De Regno*, llibre primer, capítol III)

ELS FERRER I ELS NEGOCIS DE LA MONARQUIA A LA CATALUNYA DEL SEGLE XV

«Lo Fferrer de Mataró» i la diferenciació pagesa baix-medieval

El 19 d'agost de 1390 Berenguer Ferrer, prevere beneficiat de la catedral de Barcelona, fundava el benefici de Sant Esteve a l'altar de la mateixa dedicació de la parroquial de Santa Maria de Mataró, altar documentat ja el 1176. El patronat del benefici quedava reservat als hereus de les cases Ferrer i Morot de la capital del Maresme.[1]

Uns anys abans, en la nòmina de les famílies de Mataró del capbreu elaborat entre 1369 i 1377 per ordre de Pere de Màrgens, el nou senyor feudal que havia comprat la senyoria de Mataró l'any 1366, figura com a home propi dels Màrgens, «lo Fferrer de Materó». Formava part dels residents de la vila, l'antiga *civitas fracta*, arraulida sota l'església parroquial de Santa Maria de Mataró. El mateix mas «lo ferrer de Materó» apareix igualment entre els que pagaven l'exacció del lloçol, el gravamen per a la utilització de la ferreria, un dels monopolis de la senyoria. En aquesta nòmina de contribuents, inclosa al capbreu de Pere de Màrgens, «lo ferrer de Materó» forma part d'aquells que pagaven la màxima quota, dues quarteres d'ordi, que corresponia als masos que disposaven d'una parella de bòvids per fer sementera.[2] Desconeixem, però, els lligams d'aquesta casa Ferrer amb Berenguer Ferrer, ja que en el capbreu de Pere de Màrgens apareix un segon «lo ferrer», en aquest cas un home propi del batlle a Mataró i entre els contribuents del lloçol «lo mas del Fabrer» al veïnat de Valldeix, amb una quota de quartera i mitja.

El benefici de Sant Esteve era dotat, l'any 1421, amb una renda anual de trenta-cinc lliures. L'import, considerable per a l'època, podria relacionar la figura del seu fundador, Berenguer Ferrer, amb «lo Fferrer de Mataró», un dels masos més pròspers de la vila i terme. Com ha destacat la doctora Coral Cuadrada, al Baix Maresme, a la baixa edat mitjana «ni tots els camperols eren iguals ni la seva condició jurídica mostra indicis d'homogeneïtat».[3]

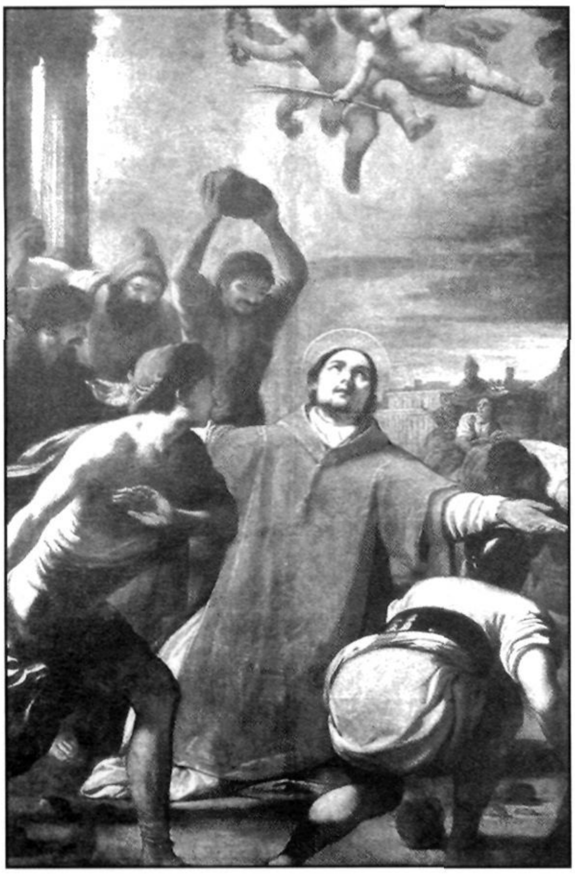

La *Lapidació de sant Esteve*, obra d'Antoni Viladomat, provinent de l'antic altar beneficiat de Sant Esteve de Santa Maria de Mataró. És la millor obra de Viladomat que Santa Maria conserva.

Basílica de Santa Maria. Capella de Sant Joan.
Fotografia Ramon Reixach.

La integració del camp i la ciutat. Els Ferrer a Mataró i a Barcelona

L'any 1339 Arnau Ballester, conseller del rei, havia comprat la senyoria del castell de Mataró per 145.000 sous. L'any següent, Berenguer de Relat, tresorer del rei, passava a ser senyor feudal del castell de Fels al Baix Llobregat. Pere Desbosch (+1368), el Vell, ciutadà de Barcelona, canceller i escrivà de ració del rei, comprava en subhasta pública els castells de Sant Vicenç i de Vilassar i la jurisdicció plena dels seus termes els anys 1352 i 1360.[4] Pere de Màrgens,[5] escrivà del racional, comprava per 6.500 lliures el castell de Mataró (1366). Segons Coral Cuadrada, es tracta de burgesos ciutadans de Barcelona «membres del més alt funcionariat» que manifesten un interès per la terra com a font de rendes. Inversions en senyories feudals a les comarques limítrofes a la de la capital del Principat, on actuaran «com a potents feudals, adoptant les formes i els gestos de la noblesa, essent l'expressió física del seu poder la possessió del castell»,[6] amb les formes i gestos feudals de la noblesa, però amb voluntat de fer-ne inversió i d'esperar-ne rendiment.

La gestió de la senyoria de Mataró i de la seva castellania, comprada aquesta darrera el 1369 per 13.000 sous també pels Màrgens, atià l'associació comunitària de la població, una mena de «revulsiu» contra el feudal, en paraules de Joaquim Llovet.[7] Apareixen, aleshores, les primeres notícies de l'existència, al terme de Mataró, del sagramental o sometent dels homes lliures i les actuacions de la Universitat de Mataró com a subjecte jurídic, tot i la presència anterior de «prohoms». Un Bernat Ferrer apareix entre el cinquanta-vuit caps de casa que van participar en l'assemblea que acordà establir un impost entre els veïns, l'onzè, el 1392, per tal de poder fer front a les pensions dels censals que la Universitat de Mataró havia hagut de manllevar a diferents persones, àdhuc de Barcelona, «per rahó de les questions, plets e litigis».[8]

L'any 1397 Bernat Ferrer de Mataró tancava un contracte amb Francesc Ferran de Barcelona, mercader, pel qual el primer lliurava al segon deu dotzenes de coltells amb beina que havien de ser portats a Sicília. Ferran, els hauria de transportar en el seu propi vaixell, vendre, i amb el seu fruit comprar una esclava circassiana o russa que hauria de lliurar al mateix Ferrer.[9]

Contemporàniament a Barcelona, poc abans de morir, l'any 1398, Guillem Ferrer, mercader, retornava de Sicília en què seria el darrer viatge de la seva vida en aquest món. D'allí havia portat, amb les mercaderies, algunes esclaves i un esclau.[10] Guillem Ferrer, que havia estat diputat reial del General (1380-1383) i en diverses ocasions conseller de Barcelona,[11] deixà una filla casada i quatre fills menors, entre els quals Bernat Ferrer. En l'inventari postmortem de Guillem Ferrer és present un segell amb la imatge de sant Bartomeu,[12] onomàstic que apareixerà lligat a la família Ferrer.

El fill de Guillem, Bernat Ferrer, es relacionà comercialment amb els Gualbes i amb els Gibert, mercaders barcelonins.[13] L'any 1417 Bernat Ferrer havia de rebre d'un tal P. Roure un canvi de 200 ducats venecians que portava en comanda d'Alberto Ferrari, factor de Berenguer Gibert, mercader de Barcelona, des d'Itàlia, per tal de comprar esclaus i esclaves.[14]

L'any 1419 Bernat Ferrer, un dels parroquians que serien cridats a declarar en la visita pastoral de 1421 a la parròquia de Mataró,[15] es negava a formar part del sindicat que havien fermat els habitants del terme per tal d'aconseguir recursos i poder negociar el traspàs de la senyoria de Mataró

a la Corona en perjudici dels Màrgens. A Bernat Ferrer, ciutadà de Barcelona, però veí de Mataró, li foren confiscats alguns béns en garantia, entre els quals el seu esclau i esclaves. Finalment li serien restituïts en haver-se ofert a estar en allò que disposés el batlle general de Catalunya, Pere Basset.[16] La negativa de Bernat Ferrer a sindicar-se podria derivar d'algun lligam amb els de Màrgens. L'any 1424 Bernat Ferrer, ciutadà de Barcelona, habitant a la vila de Mataró, propietari d'Andreu, de vint-i-cinc anys, era un dels quatre residents a Mataró[17] posseïdors d'esclaus.

Les coincidències onomàstiques i cronològiques sembla que poden portar-nos a l'escenari d'un llinatge Ferrer amb dues branques repartides entre Mataró i Barcelona, en el qual encaixaria la persona de Berenguer Ferrer, fundador del benefici de Sant Esteve. De ser el cas, estaríem davant d'un exemple del procés de simbiosi, descrit per Jacques Heers, de complementarietat i integració creixent de la vida rural i la ciutat medieval canalitzada pels lligams de nobles i mercaders urbans amb les seves poblacions rurals d'origen.[18] Lligams de protecció, econòmics, familiars i polítics que formaren l'entramat de la ciutat amb el seu hinterland. Un procés que tindrà en el carreratge amb Barcelona de diferents poblacions més o menys llunyanes a ella –una d'elles Mataró– la seva manifestació a nivell institucional.

«Feels e obedients» al rei

És prou sabut que darrera la vinguda i al costat del govern de la nova dinastia dels Trastàmares, aparegueren un seguit de famílies vinculades de manera creixent a la nova Casa reial. Foren els nous homes del rei. Sota la seva alta protecció i patronatge es teixí una malla de confiances horitzontals i verticals que va agrupar aquells llinatges més promptes a servir en els negocis polítics i econòmics de la Monarquia. Serveis recompensats amb càrrecs a la Cúria reial, pensions, honors o senyories feudals. Negocis d'una monarquia que demanaven homes «feels e obedients» que mobilitzessin amb rapidesa recursos humans, financers o naviliers, sigui en època de guerra o de pau. Noves necessitats que demanaren major velocitat i flexibilitat de resposta i que superaven antigues formes de relació del rei amb els senyors de vassalls. Noves oportunitats per a petits senyors feudals, burgesos i juristes amb ganes d'acudir a la crida de la Monarquia.

Entre els primers, destacarà Lluís de Requesens i de Relat, baró de la costanera vila i terme d'Altafulla, qui havia estat a començament de segle, i amb anterioritat a Pere Basset, batlle general de Catalunya, i contemporàniament a Basset, governador general del Principat (1415-1426). Requesens apuntà maneres en la seva decidida oposició al comte d'Urgell durant el procés successori a la Corona precipitat per la mort de Martí l'Humà.[19] Una situació semblant a la de Bernat de Gualbes, membre d'una família de banquers relacionada comercialment i familiarment amb la família Ferrer de Barcelona,[20] l'únic dels compromissaris catalans que votà a favor del candidat Ferran d'Antequera a Casp.

Entre els juristes trobem els Basset, els quals actuaren ja durant el breu regnat de Ferran d'Antequera en la continuació del procés, encetat pel seu predecessor, de recuperació de senyories feudals. El juny de 1413, el rei aconseguí de les Corts, reunides a Barcelona, un donatiu de cent mil lliures que haurien de ser íntegrament invertides en la recuperació de patrimoni reial alienat. Amb aquesta finalitat es va crear una comissió de «quitadors» de patrimoni, que s'havia d'encarregar d'esbrinar i de dictaminar quins eren els llocs lluïbles, susceptibles de ser recuperats, i també de decidir com havia de distribuir-se el donatiu de cent mil lliures. Entre aquests «quitadors» figura Francesc Basset, doctor en lleis i ciutadà de Lleida.[21] Un dels termes lluïbles fou el del castell de Mataró, que s'incorporaria a la Corona l'any 1419 després que els seus habitants passessin també per caixa.

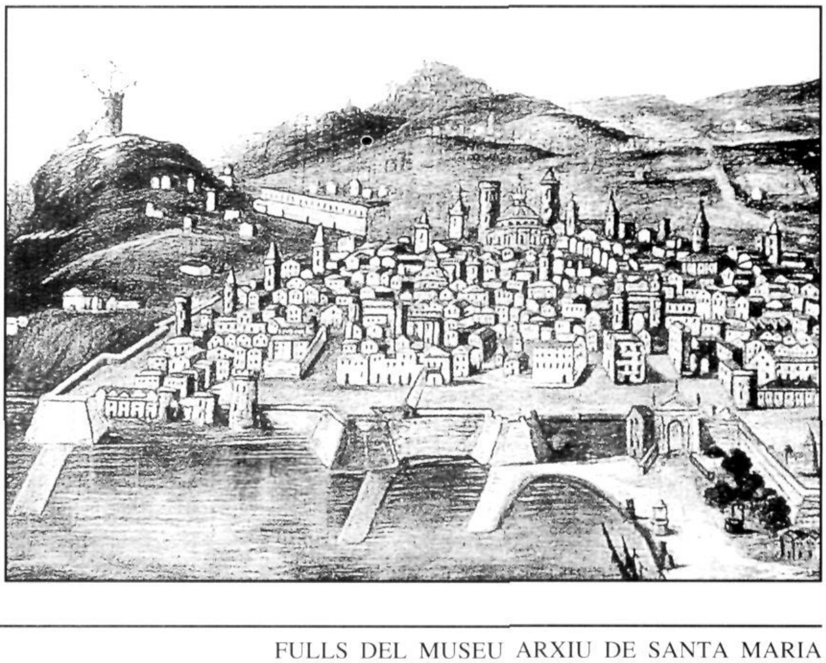

La ciutat i el port de Barcelona (s. XVII).

Al costat dels Basset apareix la persona de Pere Destorrent, mercader de Barcelona, que, com a batlle de Barcelona, es desplaçà a Mataró el novembre de 1424 per tal de constrènyer tots els homes del terme, per ordre del rei Alfons el Magnànim, a signar el sindicat que permetria recollir els mil cent florins necessaris per pagar i tramitar el privilegi del carreratge amb Barcelona.[22] Joaquim Llovet ha remarcat els lligams[23] de Pere Basset, jurista i alt magistrat reial, amb Pere Destorrent, que l'any 1421 esdevenia el primer arrendatari dels impostos de la Universitat de Mataró, a la qual el propi Destorrent havia avançat diners en més d'una ocasió.[24] Fins i tot Pere Basset havia finançat la Universitat de la capital del Maresme, utilitzant el nom de Pere Destorrent. Destorrent seria un dels marmessors de Basset.

L'any 1427 Pere Destorrent comprava als antics senyors feudals, els Torres –hereus dels Màrgens–, la castellania del castell de Mataró amb els seus béns, drets i jurisdiccions per 22.000 sous.[25] En data desconeguda, propera a 1427 però posterior a 1419, el batlle general, Joan de Corbera, venia a Bernat Ferrer, «civi Barcinone habitatore villa de Matarone» el dret d'explotació de les carnisseries, la veda del vi (monopoli de venda a la menuda) i els de l'escrivania i notaria de Mataró, segregats tots ells dels béns de la Corona. El traspàs d'aquests drets a Bernat Ferrer, el primer titular privat conegut de l'escrivania, tal com ha exposat Joan Giménez,[26] conculcava el privilegi promulgat el 1419 per Alfons IV, pel qual la senyoria, que no castellania, del terme del castell de Mataró, passava a la Corona sense poder alienar a tercers els drets que contenia. Les necessitats financeres de la Corona, satisfetes per uns mercaders i banquers sol·lícits, cada vegada més lligats als negocis de la Monarquia, pesaren més que el respecte a la Carta de 1419 i la coherència de la política reial de recuperació de patrimoni.

En els negocis de la Monarquia. Un patronatge econòmic

Els lligams dels mercaders i banquers Ferrer amb els Destorrent, passarien aviat pel tàlem matrimonial. Pere Destorrent, el Vell, el nou titular de la castellania de Mataró, establí amistat amb el gran protector de la Busca, Galceran de Requesens i Santa Coloma (+1465), fill de Lluís de Requesens.

Galceran de Requesens, format a la cort d'Alfons el Magnànim, on visqué la gestació del nou pensament polític cesarista, destacà per la seva oposició a l'oligarquia municipalista de Barcelona, la qual el féu arrestar, l'any 1435, tot i ser batlle

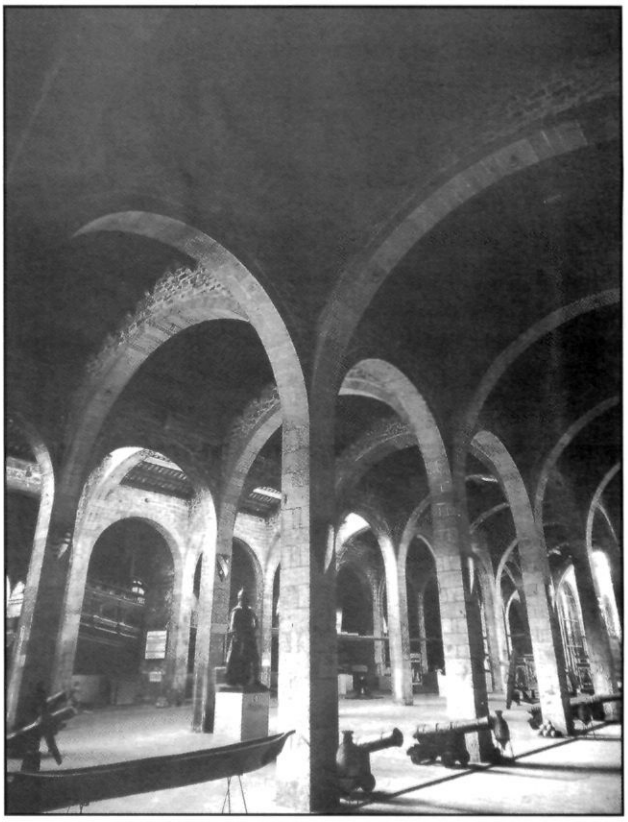

Interior de les Drassanes de Barcelona (sic).

general de Catalunya. Alliberat, retornà al Principat premiat pel rei amb el càrrec de governador general i la donació de la baronia de Molins de Rei i la parròquia de la Santa Creu d'Olorda, la qual fou impugnada per la ciutat de Barcelona. Com a governador general tornà a enfrontar-se al Consell de Cent l'any 1447. Galceran de Requesens «pertanyia al cercle de consellers més íntims del rei, al qual havia fet bons serveis a Itàlia, sobretot com a propietari de naus, que era una circumstància de gran interès per al rei».[27] Armador d'embarcacions, compatibilitzà les accions corsàries a alta mar al servei de la Corona aragonesa amb els negocis mercantils. El seu germà, Bernat de Requesens (+1465), patró mariner, propietari de *La Falomenegua*, col·laborà igualment amb el rei. Els germans Requesens serviren la Monarquia a l'armada reial, vinculats, com destacà Jaume Vicens Vives, a la política expansionista d'Alfons IV.

> «Alfons i els seus cavallers, no solament feien la guerra i de tant en tant s'ocupaven d'humanitats, ans amb un sentit pràctic de la vida, tenien naus i galeres que trastejaven per la Mediterrània. Després de la experiència veneciana i genovesa –fer el comerç amb naus especialitzades–, la tècnica mercantívola havia imposat construccions navals de molt més alt tonatge que les antigues coques mediterrànies, les que havien fet, amb les galeres,

la fortuna de la burgesia barcelonina... Doncs bé, en aquestes embarcacions desproporcionades, que queien fora de l'abast del navilier comú, Alfons i els de la seva cort, com els Requesens o els Cocentaina, hi invertiren part dels capitals que havien aplegat amb llurs conquestes. Segons les indicacions de Marinescu, que confirmen molts altres textos documentals, el Magnànim posseïa una flota comercial que en 1466 es componia de dues naus i deu grosses galeres i algunes galiasses, amb les quals venia blat a l'emperador de Constantinoble, oli, sabó i nous al soldà d'Alexandria, sucre en diversos llocs i teixits fins de Flandes a la Mediterrània».[28]

La vinculació d'aquestes famílies amb els negocis de la Monarquia no va excloure el manteniment de negocis amb d'altres agents privats o institucionals catalans. Guillem Ferrer i el seu fill Bernat Ferrer (+c 1425) feren negocis per l'espai mediterrani a començament de segle i acudiren a les demandes de diner del General.[29] Un altre membre del llinatge, Antoni Pere Ferrer i Girona, abat de Montserrat (1450-1471+), doctor en drets i bibliotecari reial, amic personal dels papes Nicolau V i Calixte III Borja, actuà de capità d'una galera pontifícia, el 1456, lluitant contra l'amenaça turca. Una amenaça neutralitzada durant uns anys per la victòria de coalició pontifício-aragonesa a la batalla naval de Metelino.[30]

Serveis comercials, serveis militars, serveis privats o institucionals, serveis al rei o a la resta d'institucions catalanes o dels aliats, ens remeten a la flexibilitat en l'actuació econòmica d'aquestes famílies dedicades al comerç, a la banca i al món navilier. Rafael Ferrer, que entre 1421 i 1431 actuava d'administrador de la Guarda d'Esclaus fugitius,[31] seria designat per obrir consolat i tribunal de comerç a Alexandria, on seria nomenat ambaixador davant del soldà d'Egipte. Entre 1433 i 1440 ocupà la Tresoreria del General, iniciant la vinculació de la nissaga Ferrer a l'administració directa de les finances públiques a Catalunya.[32] La vinculació familiar amb el servei al deute públic devien tenir el seu pes. Nebot de Rafael Ferrer, Bartomeu Ferrer i Tàrrega, mercader, nét de Bernat Ferrer, fou regent de comptes del General de 1463[33] fins a la seva mort, l'any 1476.

El seu cosí germà, l'abat Antoni Pere Ferrer i Girona, presidí la Cancelleria, que, entre d'altres funcions, era l'encarregada de la redacció i conservació de la documentació reial, tasca documentalista on també destacaran altres membres de la família Ferrer. El germà d'Antoni Pere, Antic Ferrer, seria agutzil reial.[34]

L'ampli marge de maniobra que permetia participar en tota mena de negocis polítics o econòmics, reials o no, en temps de pau, s'estroncà en temps de revolta o de guerra. Temps de fer visible la trama immaterial de confiances i fidelitats.

La Busca moderada. L'alt patronat polític de la Monarquia

La Universitat de Mataró comprà, en el convuls any de 1454, els drets de castellania als Destorrent i establí en emfiteusi l'escrivania i la carnisseria a Bernat Ferrer. L'any 1446 la vila havia recuperat[35] aquests drets que ara en feia establiment després de múltiples queixes al monarca per contrafacció de la Carta de 1419. Recuperada la titularitat, n'establí l'exercici.

Aquesta recuperació de drets per a la Universitat a Mataró coincidí amb la presa del control del Consell de Cent de Barcelona per part de la Busca amb la intervenció protectora de Galceran de Requesens,[36] lloctinent a Catalunya del rei Alfons IV, el primer de sang no reial. Requesens es recolzà en homes de la seva xarxa d'afinitats, homes de confiança com els mercaders

Façana posterior de l'antic casal de l'escrivania al carrer d'en Palau. La part que donava al Carreró va ésser enderrocada a finals del segle XIX per construir una nova edificació.
Fotografia Ramon Reixach.

Palau de la Generalitat. Barcelona.
Galeria de columnes.

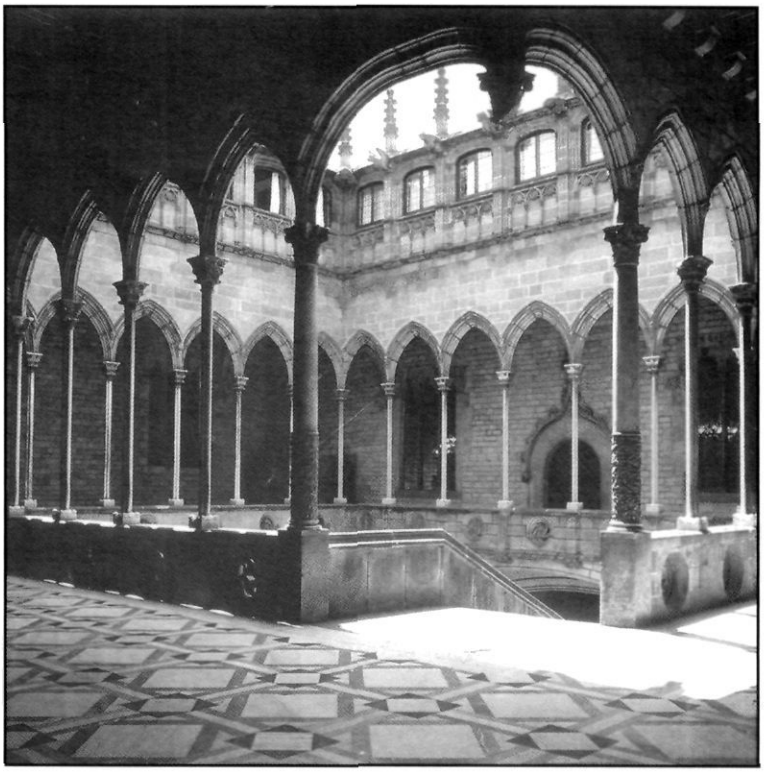

Pere Destorrent, sènior, i Bernat Ferrer, els quals foren escollits pel nou Consell de Cent, el setembre de 1454, síndics de la Ciutat a les Corts que s'havien de celebrar. Els membres de l'anomenada Busca moderada foren bandejats amb la radicalització del moviment popular. El maig de 1455 serien destituïts com a síndics.[37] Aquest fet no impedí que el fill de Pere Destorrent, el Vell, un dels caps moderats «buscaires»,[38] Pere Destorrent i Cassassaia (Barcelona; v. 1415-1462), nomenat conseller tercer de Barcelona per Requesens, banquer, administrador de la Taula de Canvi (1457) i curador de monedes (1456 i 1459), fos executat el maig de 1462 per la biga un cop recuperà el poder municipal.[39]

Bernat Ferrer, que també havia participat en el govern de les institucions municipals barcelonines, com el Consell de Cent i la Taula de Canvi,[40] sembla que es retirà de l'escena política passant al seu quarter d'hivern de Mataró, on posseïa propietats[41] i l'escrivania. A finals de la dècada dels cinquanta apareix fent comerç amb Sardenya en una nau pròpia.[42] I l'any 1457 contractant, com un dels dos prohoms de la vila, un retaule dedicat a santa Cecília per a l'església parroquial de Santa Maria de Mataró, amb el prestigiós pintor Lluís Borrassà.[43]

La guerra civil (1462-1472). El partit destorrentista. Un constitucionalisme monàrquic

Desconeixem la posició dels fills d'aquest Bernat Ferrer de Mataró durant la guerra civil catalana del segle XV. Bernat Bartomeu Ferrer, nét de Bernat Ferrer de Barcelona, destacà en el camp antijoanista com a tresorer de la Bandera o exèrcit municipal de Barcelona, ciutat de la qual fou també conseller.[44]

En el mateix bàndol es trobà l'oncle de Bernat Bartomeu, l'abat Pere Antoni Ferrer, que havia estat president de la Generalitat de 1458 a 1461. L'any 1462 encapçalà el consell de cinc persones comissionades per la Diputació per tenir cura de la seguretat i defensa del Principat. Després de molts serveis a la causa antijoanista, les sospites d'apropament del clan familiar a la causa de Joan II, provocaren el seu desterrament a Marsella amb el seu germà Antic, l'any 1471.[45]

Aquest mateix any (1471), el nebot de l'abat Ferrer, el militar Pere Joan Ferrer i Destorrent (1431-1503), que havia lluitat fins aleshores als exèrcits antijoanistes, es posava a les ordres del monarca trastàmara. Benet Oliva[46] ha resumit la trajectòria i els lligams amb el seu cunyat Joan Sarriera, casat amb Violant Margarit i Bertran, neboda de Joan Margarit i Pau (1421-1484), bisbe d'Elna i de Girona i cardenal.

Joan Sarriera sortí del conflicte amb la confirmació de la Batllia General de Catalunya, càrrec que ostentà fins a l'any 1501, rellevant-lo el seu fill, Miquel Sarriera i Margarit, fins a l'any 1517. Després de la seva mort, el càrrec passà per període d'un segle a la família Icart, vinculada familiarment, territorialment –la costa del camp de Tarragona– i políticament amb els Requesens. Per la seva banda, Pere Joan Ferrer rebia en penyora (1471) la jurisdicció civil i criminal de les parròquies dels termes del castell de Mataró i Burriac. Es tractava d'un premi als serveis de Ferrer i un càstig col·lectiu a l'actitud de Mataró per decantar-se per la col·laboració amb Barcelona. La vila havia fet efectiu el privilegi del carreratge de 1424. L'any 1480, els termes retornaren a la Corona després que les seves universitats tornessin a passar per caixa.

Les aliances de la guerra civil, els precedents i la postguerra, segellades per «efusió de sanch», forjaren dues parcialitats a la població de Mataró.

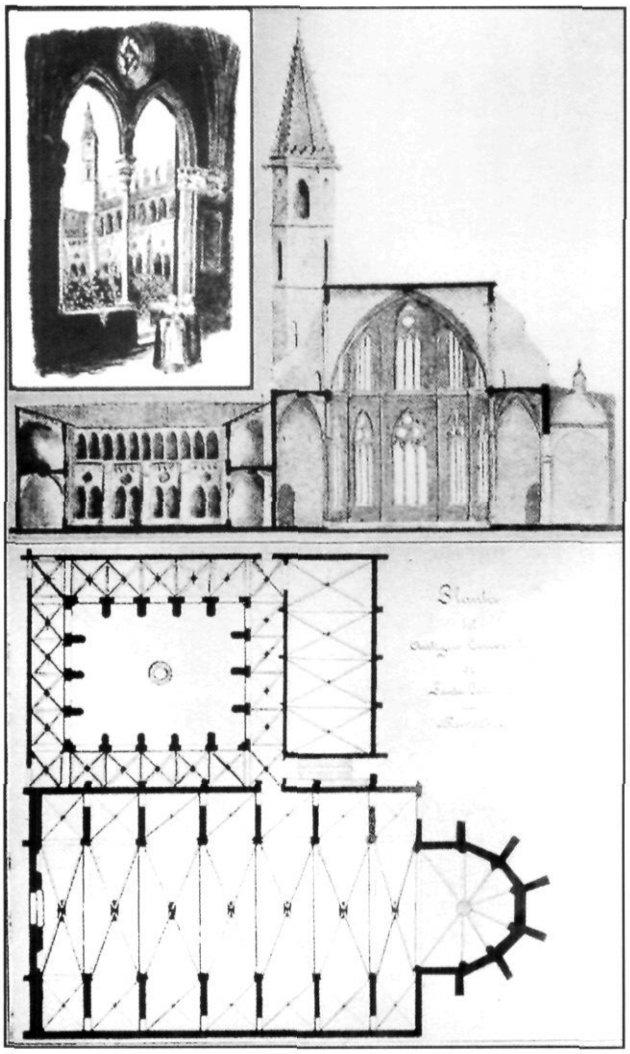

Planta i alçat del desaparegut convent de Santa Caterina de Barcelona.

D'una banda, en sortiren escaldats els més antijoanistes, que havien apostat per l'aliança amb Barcelona; de l'altra, beneficiats aquells que inicialment no es resistiren a la tendència general contra el monarca, però que amb el devenir i la radicalització de la guerra s'aproparen a Joan II. En aquest trajecte, el tràgic final de l'experiència buscaire moderada de Pere Destorrent i Cassassaia, sembla referencial.

Al voltant de Jaume Destorrent i Cassassaia, germà de Pere Destorrent, es formà un partit compost per un grapat de famílies de la capital barcelonina amb trajectòries similars, que n'arrossegarien d'altres repartides sobre el territori català.

El paper de les parcialitats en l'articulació política i econòmica del Principat i comtats els segles XV i XVI fou cabdal. Un substantiu, parcialitat, utilitzat per les pròpies fonts contemporànies simultàniament a la de partit, facció, bandositats o camarada sovint amb una connotació negativa per l'alteració de l'harmonia d'una societat entesa com un cos, el cos social. Les parcialitats com a subjecte social, formades per un col·lectiu de famílies vinculades per lligams de fidelitat esperada, actuà en els camps econòmic i polític amb un abast interestamental i amb projecció intergeneracional. Serà el cas del partit dels Destorrent, desenvolupat a l'empara d'una Monarquia amb ganes d'enfortir-se –cesarisme– dins, i sense voler anorrear-lo, el marc institucional constitucional català. Allunyat dels extrems del radicalisme constitucionalista o de l'absolutisme monàrquic, una cultura política que encara hauria d'esperar. Un constitucionalisme monàrquic amb fortes influències del tomisme polític. Els Destorrent, residents al carrer de Mercaders, tenien el panteó familiar a la capella de Sant Tomàs d'Aquino del convent de Santa Caterina de Barcelona dels pares predicadors.[47]

Un segle i mig més tard, la vídua d'un descendent d'una branca dels Ferrer de Mataró,[48] Francesc Celso Ferrer i de Peguera, doctor en ambdós drets i membre del Consell de Sa Majestat, Eulàlia Ferrer, féu possible, gràcies a la seva col·laboració econòmica, la fundació del col·legi dels dominics de Sant Vicenç i Sant Ramon de Penyafort de Barcelona.[49] Aquest matrimoni havia estat molt vinculat al convent de Santa Caterina de la capital. La vídua de Francesc Celso Ferrer i els seus hereus eren en ple segle XVII (1621), un dels finançadors del deute públic de la Universitat de Mataró.[50] El seu germà, Josep de Ferrer i de Peguera seria executat, durant la Guerra dels Segadors (1646), per les autoritats catalanes a Barcelona, acusat de formar part d'una trama per fer retornar el Principat a l'autoritat de Felip IV composta pels desencisats de les expectatives posades en l'aposta francesa i el caire radicalitzat i violent que anava prenent la revolta de 1640.

FERRAN II I EL PARTIT DESTORRENTISTA

El partit destorrentista serà format pel nucli dur dels «homes» en qui Ferran II podia confiar a Catalunya. Acabada la guerra civil, període en el qual la família Destorrent va haver de fugir de la capital, els cercles de buscaires moderats que acabaren el conflicte al costat del monarca aparegueren als seus ulls com a homes en qui poder confiar. En aquest cercle destacaran els Requesens, entre els membres de la petita noblesa joanista, i els Destorrent i Ferrer, entre la burgesia mercantil.

Ferran II

La petita noblesa del litoral. Requesens, Icart i Oms

El fill de Galceran de Requesens, Lluís de Requesens i Joan, baró de Molins de Rei, que donà suport a Joan II durant la guerra civil, retornava a la capitulada Barcelona l'any 1472 per ser nomenat governador general del Principat (1472-c.1509). Dos anys més tard, el rei el premiava amb la baronia de Castellvell, una contrafacció de les clàusules de 1397 per les quals aquestes parròquies s'havien incorporat a la Corona amb la promesa de no poder-ne ser separades.

Els germans Galceran i Dimes de Requesens i Joan continuaren al servei del rei, ara Ferran II, des de l'armada reial, especialment activa en les guerres amb França a Itàlia reactivades per la invasió de Nàpols per Carles VII (1494). Galceran de Requesens fou capità de l'armada reial a Nàpols i capità general de l'armada reial a Catalunya, quan aquesta actuà a la campanya de Màlaga contra el regne nassarita (1487).

Dimes de Recasens i Joan, capità de galeres, lluità contra els francesos el 1496. Participà, posteriorment, amb les naus sicilianes que feren la guerra a Venècia i en la defensa de Rodes contra el Turc.

Una germana seva, Elisabet de Requesens i Joan, es casà amb Joan d'Icart, senyor de Torredembarra, la família del qual, com hem esmentat, succeiria durant un segle els Sarriera al capdavant de la Batllia General de Catalunya.

Lluís d'Icart i de Recasens, nebot dels germans Requesens, membre del cos de gentilhomes creat per Ferran II i patge de la reina,[51] va participar en les guerres de Ferran II a Itàlia, tenint un paper de primer ordre en la conquesta de Nàpols el 1503 i posterior en l'administració del regne, on arribà a esdevenir carlà del Castell Nou de la seva capital.[52]

Berenguer d'Oms, membre d'una família –els Oms– de la petita noblesa costanera i reialista que emparentarà amb els Desbosch, senyors de Vilassar, exercí com a capità de l'armada establerta a Catalunya en el setge marítim al regne de Granada. Els Oms acabarien heretant els títols i possessions dels Desbosch.[53] La família Palau de Mataró, els futurs Palau i Soler, foren homes de confiança dels Oms, com aquests ho foren dels Cardona i tots ells del rei a Catalunya durant el segle XVI i la primera meitat del XVII.

Els juristes Destorrent, Guardiola i Albanell

Jaume Destorrent i Cassassaia, germà de l'ajusticiat Pere Destorrent, que Ferran II recordava per haver «perdut per nostre servey los béns e la vida»,[54] fou alumne de l'Estudi General de Lleida i doctor en lleis. Jaume Destorrent, partidari de Joan II durant la guerra civil, fou igualment fidel col·laborador de Ferran II, sigui a les institucions municipals de Barcelona, al General o a la Cúria reial. Al seu voltant es consolidà, com hem dit, un partit reialista moderat que la doctora Carme Batlle anomenà destorrentista.[55] L'any 1484, essent conseller en cap de Barcelona, Jaume Destorrent finançà i dirigí una milícia ciutadana contra els remences que havien entrat al Maresme. Advocat de la Diputació del General i de la ciutat de Barcelona, actuà com a síndic d'aquestes institucions

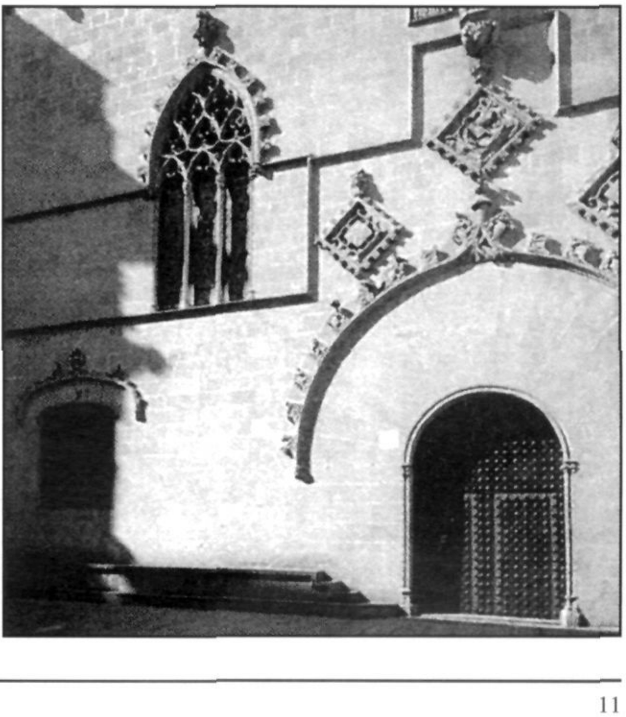

Façana gòtica de l'Ajuntament de Barcelona.

Cor de la catedral de Barcelona.
Cadira amb l'escut de Carles I, record de la sessió del Toissó d'Or que hi va tenir el 1519.

en diverses ocasions per parlamentar amb el monarca. L'any 1490 fou novament escollit conseller en cap, ara de forma directa pel lloctinent després que aquest prengués el poder del Consell de Cent en una acció que ha estat qualificada de veritable «cop d'Estat» per Jaume Dantí.[56] L'any següent, Destorrent fou nomenat canceller reial. Per ocupar aquest càrrec va haver de renunciar als oficis d'advocat del General i de la Batllia General que exercia.[57] Fou igualment responsable de la institució de la matrícula de ciutadans i mercaders de Barcelona.

L'any 1493, el seu gendre Guerau Guardiola (+1523), menor, fill del doctor en drets Guerau Guardiola, substituí el seu sogre com a advocat de la Ciutat, plaça que no havia estat coberta des de l'accés de Destorrent a conseller en cap de Barcelona l'any 1490. L'any 1482, Guerau Guardiola havia estat elevat a la dignitat de cavaller.[58] Guerau Guardiola, menor, accediria posteriorment a una regència del Consell d'Aragó.

El jurista Jeroni Albanell,[59] un altre home de confiança de Ferran II, formà part del partit de Jaume Destorrent.[60] Tots dos van tenir un paper clau en la redacció i implantació de la reforma o redreç del Consell de Cent promogut per Ferran II, que culminà en el privilegi de 1493 i 1498.[61] Homes de cultura, Jeroni i el seu germà Galceran Albanell, canonge de la catedral de Vic i posteriorment de Barcelona, van aconseguir un part de la important biblioteca de l'erudit cardenal Joan Margarit.[62]

Els Ferrer

En la concepció del redreç del consistori barceloní participà també Jaume Ferrer.[63] Els germans Jaume i Bartomeu Ferrer, fills de Bernat Ferrer, foren introduïts per recomanació reial a les bosses que es van haver de formar en aplicació del Privilegi de 1498, que feia néixer el procediment insaculatori per a l'elecció dels càrrecs del Consell de Cent.[64] Jaume Ferrer (+1518)[65] havia entrat a la Cúria reial de Barcelona, l'any 1474, com a secretari, una plaça d'oficial rebuda probablement pel paper de la seva família a les darreres etapes de la guerra civil catalana. Fou, segurament, el Jaume Ferrer, jurista i escrivà reial, qui amb Lluís Margarit actuà com a comissari reial, el juny de 1485, en els parlaments amb els remences per tal de negociar la pau i preparar la futura sentència arbitral de Guadalupe.[66]

Jaume Ferrer passaria també per l'escrivania major dels comtats de Rosselló i Cerdanya.[67] L'any 1494 apareix ja com a l'escrivà major de la Diputació del General, càrrec que ostentà fins a la seva mort.[68]

El seu germà, Bartomeu Ferrer, batlle de Les Borges, Castellet i Belloch durant dos triennis consecutius de la dècada dels vuitanta, trencant la norma de no superar el trienni, havia rebut, l'any 1489, una plaça d'escrivà reial a la cúria de Barcelona.[69] Deu anys més tard consta com a protonotari reial.[70] Entre 1505 i 1506, Bartomeu Ferrer, de qui més tard recordaria el rei «los muchos y agradables servicios que del havemos recibido», era nomenat regent de la Tresoria General,[71] a pocs mesos de diferència del nomenament del seu nebot Galceran Ferrer, fill de Jaume, com a regent de la Batllia General de Catalunya que tenia en propietat Joan Sarriera.[72] «L'ofici de regent de la Tresoreria era un dels de major rellevància dins la jerarquia dels oficials reials de Catalunya, ja que s'encarregava de recaptar els ingressos de la reial hisenda i pagar els funcionaris que estaven al servei de la Monarquia a Catalunya».[73]

Bartomeu Ferrer, que posteriorment seria elevat a la dignitat de cavaller,[74] era autoritzat pel General, el juliol de l'any 1510, per incorporar-se com a ajudant del seu germà a l'escrivania major. Vuit anys més tard, en morir Jaume Ferrer, el

Capelleta de Sant Jaume, al Carreró, ara plaça de l'Ajuntament. Fotografia Ramon Reixach.

succeí com a titular de l'escrivania major del General fins a l'any 1530.[75] L'any 1514 Bartomeu Ferrer havia associat, com a coadjutor al càrrec de tresorer del General, el seu nebot Jaume Ferrer, menor, que seria també nomenat cavaller, però que no va poder succeir el seu oncle ja que va morir abans que ell. Un Jaume Ferrer, segurament aquest Jaume Ferrer, menor, actuava l'any 1510 com a secretari del rei.[76]

El partit dels Destorrent s'havia convertit en un dels grups familiars més influents de Barcelona, amb extensions territorials sobre el territori català, com veurem tot seguit.

Entre 1510 i 1512, els fills de Jaume Destorrent, Antic Sarriera, els dos germans Jaume i Bartomeu Ferrer i altres van mantenir amb els Sentmenat diferents episodis de lluita de bàndols.[77]

Entre Barcelona i Mataró

Tot i actuar institucionalment a Barcelona, els germans Ferrer vivien a cavall de Barcelona i Mataró. Jaume Ferrer, durant el curs, havia de demanar permís a la Diputació per poder absentar-se del càrrec quan es desplaçava a Mataró, on tenia dona i fills.[78] L'estiu de 1520, el seu germà Bartomeu, escrivà major, era a Mataró, on el va venir a cercar una visita institucional.[79]

El casal dels Ferrer era situat entre el Carreró i el carrer d'en Palau, a tocar de la plaça Gran. L'any 1558 el Carreró era designat com a carrer de Fra Jaume.[80] Una capella mural dedicada a sant Jaume en perpetuà el record fins al dia d'avui. A finals del segle anterior era conegut amb el nom de l'Escrivania.[81] Pel que fa al carrer d'en Palau, aquest havia estat denominat, a finals del segle XV, carrer d'en Bernat Ferrer. El casal dels Ferrer era situat en un indret de caràcter estratègic, a l'entrada de la vila per l'antiga Via Augusta, que comunicava amb Barcelona i el camí del Vallès-Osona. Annex a la plaça Gran, on hi havia el mercat. En aquest casal, els Ferrer tenien l'escrivania de la vila i terme, que l'any 1482 passava d'Arnau Ferrer, que havia succeït el seu pare Bernat, a Jaume Ferrer, germà del propi Arnau.

Els fills de Bernat Ferrer van formar part del partit ferrandista, dins del bàndol destorrentista, cosa que no significà, com hem vist, a cavall dels segle XV i XVI, romandre exclòs de les institucions catalanes, General o Consell de Cent. I menys després del resultat de la guerra civil catalana del segle XV, un període que obriria un considerable espai i oportunitats polítiques d'actuació per als monàrquics constitucionalistes, entre els quals es podien comptar els Ferrer.

A nivell local, per mitjà de lligams de parentiu i clientelars amb els Ferrer, un grup de nissagues mataronines –els Seguí, els Arnau, els hostalers Palau...– es vinculà i integrà des de la capital del Maresme a la vida econòmica i política del Cap i Casal de Catalunya. Només apuntar que el Consell de la Universitat, reunit en sessió a l'església de Santa Maria, el 21 de febrer de 1521, acordava que tots els caps de casa anessin el dilluns següent a arrenglar els camins per portar la fusta dels boscos de Canyamars i Dosrius a Mataró «...e asò per la ordre del senyor tasorer [Bartomeu Ferrer] que féu als dits venerables Jurats com és de pes, que les galeres que la Majestat fa fer fer, se fasen en la plage de la mar de la vila de Materó e per quantla fusta és en lo bosch e riera de Canyamars e Dosrius, e perquè los camins no estam bé perquè puguen passar les carretes per traura dita fusta per dites carretes...».[81bis]

CARLES I

L'11 de juny de 1530 moria Bartomeu Ferrer.[82] L'any següent prenia el relleu,[83] com a regent de la Tresoreria General de Catalunya, Joan Àngel Despuig i Ferrer,[84] conegut com a Ferrer Despuig, fill d'Antiga Enfronsina Ferrer i de Joan Àngel Despuig,[85] ciutadà honrat de Barcelona, conseller segon de la capital l'any 1510.[86] Enfronsina Ferrer era filla de Jaume Ferrer, germà de Bartomeu. El propi Bartomeu havia estat tutor de Joan Àngel Despuig i Ferrer[87] a Barcelona per haver quedat orfe de pare. Joan Àngel Despuig i Ferrer es casà amb Àngela Ollers. Compartiren la seva residència entre Barcelona i Mataró, vila on va néixer l'any 1526 un dels seus fills.[88]

= Jaume Ferrer — Bartomeu Ferrer, tresorer general de Catalunya

Antiga Enfronsina Ferrer = Joan Àngel Despuig

Joan Àngel Ferrer Despuig, tresorer general de Catalunya — Pere Àngel Ferrer Despuig, OSB, president del General

Joan Àngel Ferrer Despuig, com se'l va conèixer, formà part de l'equip del vicecanceller universal del Suprem Consell d'Aragó Miquel Mai (+1546),[89] que defensà els interessos de Carles V a les Corts de 1533. Miquel Mai havia estat nomenat vicecanceller aquest darrer any per succeir Joan Sunyer. Joan Sunyer havia jurat el càrrec l'any 1529 a Mataró, on es trobava circumstancialment Carles V.

L'anterior vicecanceller únic per a tota la Corona d'Aragó havia estat Antoni Agustí i Siscar,[90] gendre de Jeroni Albanell, que hem vist actuar al costat de Jaume Destorrent. El fill d'Antoni Agustí, Antoni Agustí i Albanell, futur bisbe de Lleida (1561-1576) i arquebisbe de Tarragona (1576-1586) i Miquel Mai formaren part del cercle d'humanistes erasmistes existent a Barcelona.[91]

L'antic partit destorrentista continuà donant bons serveis a la Monarquia, ara en la persona de l'emperador Carles V.

Les Corts de 1533 acordaren continuar la construcció de galeres, en aquesta ocasió cinquanta més, dins del marc de la política de rearmament naval de Carles V per tal de controlar la Mediterrània Occidental. Per les mans de Joan Àngel Ferrer passaren els fons que serviren per pagar els serveis d'Andrea Dòria a Carles V. A finals de 1534 i començament de 1535, Ferrer ingressà a la Tresoreria 360.675 ducats provinents de Sevilla,

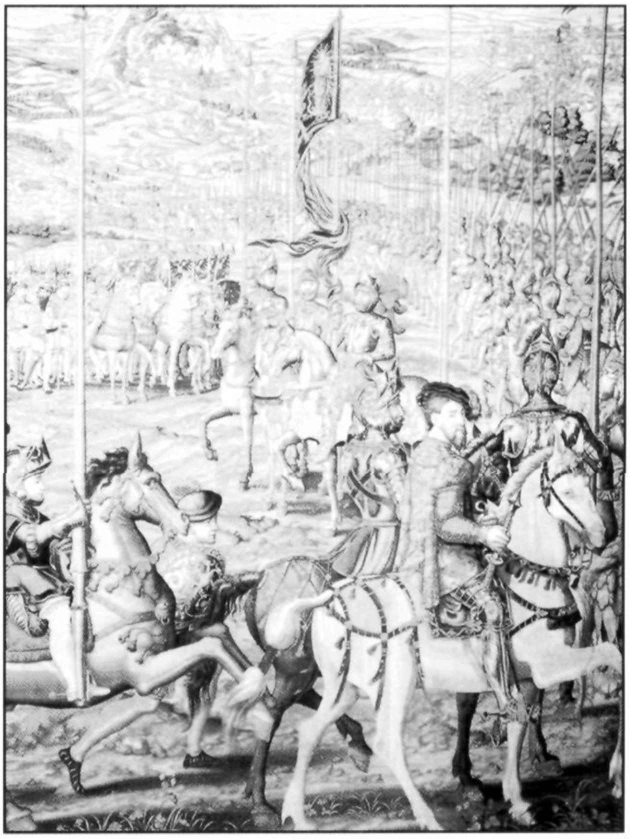

Carles I a Barcelona amb la muntanya de Montserrat al fons. Tapís. Patrimonio Nacional (Madrid).

possibles gràcies a l'arribada de plata americana, amb els quals efectuà diversos pagaments. Bona part els utilitzà per fer front a les despeses de reforçament de l'armada reial, construcció de naus i pagaments a l'almirall genovès enmig de la campanya que acabà amb l'ocupació de Tunis per part de més de trenta mil homes (1535).[92]

El seu germà Pere Àngel Ferrer i Despuig, monjo benedictí i abat de Sant Cugat del Vallès (1541-1559), fou escollit diputat eclesiàstic i com a tal president del General el dia de Santa Magdalena de 1557, ja que Girolamo Doria, del clan d'Andrea Doria, sent-ne escollit, no volgué prendre possessió. El 17 de novembre de 1559,[93] Pere Àngel Ferrer morí sense poder veure acabat el seu mandat al capdavant del General.

FELIP II. EL REIALISME MODERAT DESCOL·LOCAT

Quan era a punt de no pondre's el sol sobre l'imperi espanyol, començà el crepuscle de les relacions harmonioses dels plançons del partit destorrentista amb la Monarquia. Joan Àngel Ferrer Despuig patí acusacions de malversació de fons per part de l'Oficina del mestre racional. L'any

CONSTITVTIONS
Y ALTRES DRETS DE CA
THALVNYA COMPILATS EN VIR
TVT DEL CAP. DE CORT XXIIII.
DE LAS CORTS PER LA S.C.Y REYAL
MAIESTAT DEL REY DON PHILIP
NOSTRE SENYOR CELEBRADAS
EN LA VILA DE MONTSO
ANY M.D.LXXXV.

VOLVM PRIMER.

EN BARCELONA.
Any M.D.LXXXVIII.

Les «Constitucions de Catalunya», edició de 1585. Museu Arxiu de Santa Maria. Biblioteca.

1548, responia en sentit contrari manifestant que portava gastades més de sis mil lliures del seu patrimoni, pel fet d'acompanyar l'emperador en els seus desplaçaments a Castella i Flandes. El 7 de juliol d'aquell mateix any fou suspès del càrrec. Rehabilitat, fou succeït, l'any 1558, pel seu fill Francesc Ferrer Despuig i Ollers (+1589)[94] al capdavant de la regència de la Tresoreria Reial,[95] càrrec que abandonà l'any 1562.

Els tresorers generals que substituïren els Ferrer foren els germans Miquel Codina (+1567) i Pere Bernat Codina (+1574).[96] Posteriorment foren tresorers Martí Joan Franquesa, membre del clan familiar dels Franquesa, i el seu parent Francesc Puig, tots dos del nucli dur del partit ultrareialista, que a finals de segle XVI, des de l'administració del rei a Catalunya, protagonitzà no poques hostilitats contra el General i el Consell de Cent.[97]

Francesc Ferrer Despuig presentà a les Corts de 1585 un greuge sobre els perjudicis soferts per la seva casa al capdavant de la regència de la Tresoreria General. La constant presència de Ferran II a Barcelona havia provocat que el seu predecessor en el càrrec, Bartomeu Ferrer, morís deixant només una sola casa,[98] malgrat la pensió anual de 300 ducats d'or obtinguda l'any 1514, que sembla no va ajudar gaire a superar el desgast patrimonial.[99] L'any 1558, Francesc Ferrer Despuig i Ollers havia obtingut una pensió de dues-centes lliures que només havia pogut cobrar una vegada, segons manifestà el 1585.[100]

Durant la dècada del vuitanta, Francesc Ferrer Despuig participà en diverses divuitenes del General de consulta, d'interpretació o de visita o en les ambaixades de la Diputació, especialment les que s'adreçaren al virrei aquells anys. Una tasca de mediació cada vegada més problemàtica per l'augment de la tensió entre les institucions catalanes i els virreis de Felip II. Una d'aquestes ambaixades va tenir lloc el 5 d'agost de 1588, en ple conflicte per la redacció de les resolucions de les Corts de 1585 manipulades pel partit dels Franquesa. Tal com ha indicat Torres i Ribé, estem davant de la «maduració autòctona de les teories de l'absolutisme, gestada entre els membres de la tercera sala de la Reial Audiència o Reial Consell, els plantejaments dels quals quedaren incorporats al marc conceptual de la monarquia hispànica, i mostraren una enorme capacitat de persistència en el temps».[101] A aquests membres de la Tercera Sala s'havia d'afegir els dos tresorers generals de finals de segle, els nouvinguts Martí Joan Franquesa i Francesc Puig, els quals utilitzaren ja els arguments dels drets de conquesta, materialitzada el 1472 amb la victòria de Joan II sobre el Principat, per parlar de les facultats i supremacia del rei en l'afer de la interpretació de les resolucions acordades a les Corts de 1585.[102] Pérez Latre ha descrit les sospites del General contra Francesc Puig, a qui considerà «home en tot absolut» i les pors sobre els seus amplis poders, així com la postura radical ultrareialista en l'afer Granollachs. En aquesta ocasió, Puig recordà a Felip II que el seu besavi, Ferran II, «con menos razones de las que hoy tiene su magestad tomó en su mano toda la administración del General».[103] Com a resposta, l'escriptor Pere Porter va fer aparèixer Francesc Puig a l'infern de la seva emulació, a la catalana, de la *Divina Comèdia* de Dante.[104]

A l'altra banda, membre d'una de les nissagues promogudes per l'aparició dels Trastàmares a Catalunya i que ocupà la Tresoreria General de Catalunya durant la primera meitat de segle, Francesc Ferrer Despuig fou escollit, en diverses ocasions, pel braç reial en la comissió d'assessorament del General per tractar de «los negocis resultants de les constitucions y capítols de la última Cort» (de 1585).[105] Un conflicte que

Panoràmica de Barcelona, dibuixada el 1563 per l'artista flamenc Anton van der Wyngaerde, conservada a la Biblioteca Naciona d'Àustria, Viena.

derivava de la tensa qüestió sobre l'abast del poder de la Monarquia.

El germà de Francesc, Joan Àngel Ferrer Despuig i Ollers, actuà també a la Diputació del General, en el seu cas com a ajudant ordinari de l'escrivania major, on consta l'any 1562 com a encarregat dels capbreus. Novament, un Ferrer apareixia vinculat a la gestió de les rendes públiques. L'any 1571 era advocat del General.[106] També seria titular de l'escrivania de Mataró, la qual passà posteriorment a mans del seu germà Francesc.[107]

Els «genovesos» catalans, comerciants i banquers a l'imperi de Felip II: els Ferrer, Casademunt, Saurí i Puigjaner

a) Comerç i producció

Francesc Ferrer Despuig i Ollers, fill de Joan Àngel Ferrer Despuig i Àngela Ollers, era cosí de Lucrècia Ollers, esposa de Bernat Casademunt, mercader.

Francesc Ferrer Despuig i Ollers es casà amb Àngela Puigjaner i Saurí, filla de Violant Saurí i el banquer Damià Puigjaner.[108]

Els Casademunt, els Saurí i els Puigjaner foren tres famílies de mercaders catalans que penetraren comercialment l'interior de Castella, especialment per mitjà de la seva presència a les fires de Medina del Campo, i contactaren amb el comerç americà accedint als ports de Sevilla i Cadis. Albert Garcia Espuche, qui ha estudiat el paper d'aquestes famílies en l'abast peninsular del comerç català a cavall dels segles XVI i XVII, considera els Casademunt «auténtica sucursal», una «punta de lanza del comercio catalan en Castilla». L'any 1566, Pere Joan Casademunt, establert a Medina, va obtenir poders de diversos mercaders catalans per poder cobrar-hi.[109] Entre ells, consta Francesc Arnau i Francesc Palau de Mataró,[110] el darrer cunyat de Joan Arnau Palau, germà de Jeroni Serra Arnau.

Emparentada amb els Casademunt apareix la família Cornet, mercaders d'Igualada, que a començament del segle XVI figurava ja a la matrícula de ciutadans honrats de Barcelona en la persona d'Antic Cornet, espòs d'Aldonça Ferrer, filla de Jaume Ferrer, tresorer reial de Catalunya.[111] El seu fill, Joan Lluís Cornet i Merlès, fou diputat del General pel braç reial.[112] I el seu nét, Francesc Cornet i de Tamarit, capità d'un galió a la batalla de Lepant, fou cunyat del comerciant Francesc Casademunt.

La situació central dels Casademunt «se complementa com los vínculos que mantenía con los mercaderes-banqueros catalanes más destacados de Castilla, los Saurí y los Puigjaner, precisamente aquellos que protagonizaron la transición de Medina a Madrid. En efecto, Pere Joan Casademunt actuó como apoderado de Pau Puigjaner y Francesc Puigjaner al menos desde la mitad de los años sesenta, y mantuvo también tratos con Joan y Pau Saurí». Jaume i el seu fill Bernat Casademunt, aquest casat amb una Ollers, comerciaren amb Castella –on donaren poders a Pere Joan Casademunt–, Sevilla, Madrid i amb la seva Cort.[113] Cort on també actuaren els Saurí, els quals invertiren fort en les empreses del rei com a proveïdors i financers, fins al punt «que su proximidad al monarca les convirtió en piezas esenciales del comercio catalán».[114]

Pel que fa als Puigjaner, «actuaban en proximidad de la corte y eran banqueros y personas de confianza de los virreyes de Cataluña«. El sogre de Francesc Ferrer Despuig, Damià Puigjaner i Morell,[115] banquer i mestre major de la Seca de Barcelona, compaginava els serveis a la Corona com a provisor de triremes del Principat de Catalunya, i la recaptació de la butlla de la Santa Creuada a Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya[116] amb la feina de banquer. Puigjaner

finançà el virrei Hurtado de Menoza; i serví la Diputació, sigui com a banquer[117] o com a arrendador de la bolla del General.

En referència a l'activitat comercial i el seu abast geogràfic, gràcies al control dels canals de distribució, per mitjà de casa pròpia com la que tenia a Madrid o de corresponsals, Damià Puigjaner va tenir presència a la costa atlàntica, Cadis i Sevilla, amb la qual podia tenir accés a l'incipient mercat americà. També a l'interior peninsular: Saragossa, Madrid...; al Mediterrani: Balears, Sàsser.. o, fins i tot, a Lió.

El cunyat de Francesc Ferrer Despuig, Miquel Puigjaner i Saurí, envià expedicions comercials a Lisboa i assegurà vaixells que venien de les Índies Orientals. Pau Puigjaner i Saurí intervingué en la important producció de vidre de Mataró, exportant-lo fora del Principat i contractant i invertint en la seva fabricació fins a convertir-se en un veritable «promotor de la indústria del vidre» de la capital del Maresme,[118] població on residia periòdicament el seu cunyat Francesc Ferrer Despuig. El vidre mataroní fou el primer gran exemple del desenvolupament d'una activitat industrial a Mataró, nascuda de la integració de la població al gran mercat hispànic, el precedent del que succeiria amb la sederia el segle XVIII i la mitgeria el segle XIX.

Albert Garcia Espuche ha destacat la vessant mercantil de la petita noblesa catalana, així com el factor de la doble residència. «Los miembros de la pequeña nobleza podían explotar, en un momento de deliberación de la economía y de movilidad creciente, las ventajas y las facilidades que daban las dobles residencias, en las poblaciones de origen y en Barcelona».[119] Novament ens situem dins el procés de simbiosis, descrit per Jacques Heers, de complementarietat i integració creixent de la vida rural i la ciutat medieval canalitzada pels lligams de nobles i mercaders urbans amb les seves poblacions rurals d'origen.[120]

Un exemple fou el cas dels Ferrer. Tant de Francesc Ferrer Despuig com del seu gendre, Pere Despuig,[121] a cavall entre Barcelona i Mataró, on exercí, de 1588 a 1592, de notari a l'escrivania de la qual era titular el seu sogre.[122] L'any 1600, Pere Despuig, consta, entre d'altes mercaders de la capital maresmenca, com un dels exportadors de vi a Gènova.[123] Francesc Ferrer Despuig, que l'any 1578 actuava de testimoni en un contracte sobre un cens a percebre per l'Hospital de Mataró [Arxiu família Vallmajor. Pergamí de 1578] fou purgat de pesta amb la seva família al mas Borrell, vora Mataró, l'any 1589, el mateix de la seva mort.[124]

Escut del rector Guillem Cassador.
Museu Arxiu de Santa Maria. Santa de Síntesi.
Fotografia Ramon Reixach.

b) Voler i doler del vell partit monàrquic constitucional

L'any 1586, Francesc Ferrer Despuig atorgava poders a Pau Saurí i a Miquel Puigjaner i Saurí per cobrar de Don Diego Fernández de Cabrera y Bovadilla, tresorer del rei al regne d'Aragó.[125] «En general, la proximidad de los Saurí (y de los Puigjaner) al rey y al poder real hizo que su actividad se vinculase a la corte y que su presencia en las ferias, en especial en Medina del Campo, se hiciese partiendo del "cuartel general" de Madrid, sin abandonar el interés por Sevilla». És possible que es trobessin entre els impagats per la fallida de la Monarquia espanyola de 1575, com ho havien estat els genovesos, els quals reaccionarien amb un bloqueig financer que derivà en l'endarreriment de pagues i l'amotinament de tropes.

L'any 1575, Damià Puigjaner i Pere Cassador efectuaren un préstec de 98.000 lliures al virrei Don Hernado de Toledo. Pere Cassador, germà de Guillem Cassador, bisbe de Barcelona, anteriorment rector de Mataró, era nebot de Jaume Cassador, bisbe de Barcelona. Pere i Guillem Cassador, descendents d'una nissaga de mercaders de Vic, eren cosins germans de Gabriel Cassador i Claret, casat des de 1550 amb Jerònima Corbera,[126] germana del baró de Llinars, Rimbau IV de Corbera Santcliment. Gabriel Cassador era germà de Jaume Cassador i Claret, bisbe de Girona (1584-1597).

El virrei Hernado Álvarez de Toledo (1571-1580), fill bastard del duc d'Alba, governador de Felip II als Països Baixos (1567-1573), respongué a les demandes de cobrament de l'anterior préstec amb un contenciós contra els germans Pere i

Francesc Cassador. En aquest procés, el virrei va poder comptar amb l'ajuda de la facció reialista absolutitzant que acaparava la sala criminal, la tercera sala, de la Reial Audiència. Un conflicte financer que s'afegí a les tensions arrossegades d'anys anterior entre la ciutat de Barcelona i el poder virregnal.[127]

Els germans Pere i Francesc Cassador foren acusats pel virrei d'ordir una conspiració per assassinar-lo a ell i el doctor Martí Joan Franquesa, trama que es demostrà posteriorment fictícia. El doctor Franquesa, considerat la mà dreta del virrei i uns dels màxims exponents de la facció ultrareialista de Catalunya,[128] havia estat anteriorment advocat dels germans Cassador i del propi Damià Puigjaner en els seus negocis privats.[129]

Els germans Cassador foren detinguts. Francesc Cassador, canonge de Barcelona, morí al cap de pocs mesos a les presons reials.[130] Malgrat aquesta experiència, durant les torbacions d'inicis dels noranta a Barcelona, els Cassador encapçalaren un partit que defensà una actitud més contemporaneïtzadora amb el monarca en comparació amb la del partit dels Granollachs, per tal d'evitar, per a Catalunya, el tràgic final que per al marc constitucional d'Aragó suposaren les seves *Alteraciones*.[131] Al voltant dels Cassador i dels Granollachs, en aquest darrer partit figurà un Cornet, Frederic Cornet i de Tamarit,[132] es formaren dos pols de reacció, més distants en les formes que els continguts, a les tendències centralistes creixents, polítiques i econòmiques, que suposà el regnat de Felip II.

Segons Miquel Pérez Latre, els serveis comuns dels financers catalans com els Puigjaner, els Saurí o els Granollachs a les institucions del rei i de la terra «sembla periclitar precisament a finals del cinc-cents. La dècada final del regnat filipí suposà una trencadissa del model de lliure circulació de persones i d'idees entre els dos pols del sistema polític del país: no es produí cap encastellament del país, sinó la constatació progressiva que els seus interessos –inclosos els dels grups socials emergents– topaven amb greus dificultats de conciliació amb els de la Monarquia».[133] Una trencadissa de lliure intercanvi de serveis econòmics i polítics.

Antoni Simon ha parlat de «la feblesa de les adherències que tenia el poder reial entre la classe dirigent catalana».[134] La relació del reialisme constitucionalista amb la Monarquia de Felip II seria un voler i doler. Un doler, en moments d'encrespament de la política centralitzadora com fou el cas de les darreres dècades del segle XVI. Un voler, en moments de debilitat de la Monarquia a Catalunya, necessitada de recompondre una xarxa de confiances sobre el territori, especialment en moment de debilitat. Seria el cas de l'inici del regnat de Felip III i el perill francès a la frontera pirinenca que precipità una pluja de títols i dignitats a les Corts de 1599. Entre d'altres, foren elevats a la dignitat de noble Jeroni Argençola, Montserrat Guardiola i Miquel Puigjaner i Saurí (+1615); a comte, Pere de Queralt i a cavaller Miquel de Ferrer i Puigjaner, doctor en dret, que seria conseller en cap de Barcelona.[135] També en la reconstrucció del poder reial a Catalunya acabada la Guerra dels Segadors.

Els Ferrer i la casa dels barons de Llinars. El vell partit reialista

La pubilla de Francesc Ferrer Despuig, Jerònima Ferrer Despuig i Puigjaner, es casava l'any 1591 amb Lluís de Corbera Santcliment i d'Oliver (+1637), baró de Llinars i senyor del Far,[136] fill de Miquel Rimbau de Corbera Santcliment, que s'havia casat en segones núpcies amb Àngela Puigjaner, vídua de Francesc Ferrer Despuig. Els Ferrer Despuig enllaçaven amb senyors jurisdiccionals, els Corbera. La trajectòria dels Corbera Santcliment presenta molts punts de similitud amb les famílies que hem estudiat.

Escut de la casa dels Corbera. Façana del castell nou de Llinars del Vallès. Fotografia Ramon Reixach.

Pere Santcliment el Vell

Pere Santcliment el Jove

Francesc Burguès de Santcliment = Elionor Cassassaia i Massot

Pere Joan Burguès de Santcliment i Cassassaia (*)

Francesc de Santcliment i de Santcliment = Beatriu de Corbera i Santacoloma
nét de l'anterior (*)

Rimbau IV de Corbera i de Santcliment = Violant de Castellet i d'Icart

Miquel Rimbau de Corbera Santcliment i de Castellet = (1) Mariana d'Oliver i Ferrer
(2) Àngela Puigjaner

Lluís de Corbera Santcliment i d'Oliver = Jerònima Ferrer Despuïg i Puigjaner

Genealogia dels Corbera-Santcliment.

Pere Santcliment el Vell (+1303), escrivà de la Cancelleria Reial entre 1268 i 1276, fou cap d'aquest departament durant tot el regnat de Pere el Gran. Com Pere de Màrgens, escrivà del racional, formà part de l'alt funcionariat reial que invertí els seus estalvis en propietats a les àrees veïnes a la capital, en el seu cas a Badalona i Sant Adrià. El seu fill, Pere Santcliment, el jove, fou veguer de Barcelona.

El fill de Pere Santcliment, el Jove, Francesc Burguès de Santcliment, ciutadà de Barcelona, fou conseller en cap de Barcelona i partidari de Ferran d'Antequera. Es casà amb Elionor Cassassaia i Massot, filla de Francesc Cassassaia, important mercader i banquer, que finançà expedicions de la Corona pel Mediterrani i rebé com a recompensa la Tresoreria General de Sicília a finals del segle XIV.

El seu fill, Pere Joan Burguès de Santcliment i Cassassaia, mercader i ciutadà de Barcelona, com els Requesens, fou patró d'una galera que simultaniejava les rutes comercials de Llevant amb el servei a les empreses d'Alfons el Magnànim a Nàpols. Burgès fou present a la flota de Bernat de Vilamarí que ostigà Gènova. Com a mercader, féu negocis amb el seu cunyat, el mercader barceloní de procedència solsonina, Joan de Llobera i Garró (1396-1454), armador de galeres al servei de la Diputació en les rutes comercials d'Orient i Flandes, negociant de draps i banquer com Jaume Cassassaia, amb qui s'associà en diverses ocasions.

Jaume Cassassaia era emparentat amb els germans buscaires moderats Pere i Jaume Destorrent i Cassassaia, els quals donaren, com hem vist, nom al partit destorrentista del qual formaren part els germans Jaume i Bartomeu Ferrer. Com els Destorrent, el panteó familiar dels Santcliment era a l'església del convent de Santa Caterina dels pares predicadors.

Políticament, Pere Joan Burgès de Sant Climent i Cassassaia exercí diversos càrrecs al Consell de Cent. Durant la guerra civil es decantà per Joan II, una fidelitat que tenia el precedent de l'empresonament per part dels bigaires del seu germà Galceran Burguès de Santcliment i Cassassaia, cavaller. Galceran Burguès havia servit l'armada reial durant la campanya de Sicília (1432).

Francesc de Santcliment i de Santcliment (+1537), nét de Pere Joan Santcliment i Cassassaia i de Pere de Santcliment, cavaller i mestre racional (1423-1435), que eren consogres i cosins germans, esposà l'any 1510 Beatriu de Corbera i Santacoloma, baronessa de Llinars i senyora del Far.[137]

El seu fill, Rimbau IV de Corbera i de Santcliment, es casà l'any 1538 amb Violant de Castellet i d'Icart, pubilla d'Anna d'Icart i Pere de Castellet, baró d'Altafulla, com a successor de Pere de Castellet i de Requesens. Aquest darrer havia comprat la baronia a l'anterior titular, Lluís de Requesens, qui era cosí germà seu.[138]

Miquel Rimbau de Corbera Santcliment i de Castellet, baró de Llinars i d'Altafulla, es casà en primer núpcies, l'any 1566, amb Marianna d'Oliver i Ferrer, filla d'Elionor Ferrer[139] i de Miquel d'Oliver i de Sabastida, baró de Balsareny i senyors de Navàs i de Lluçà. Miquel d'Oliver era descendent de Pere Galceran d'Oliver i de Bret, capità de les

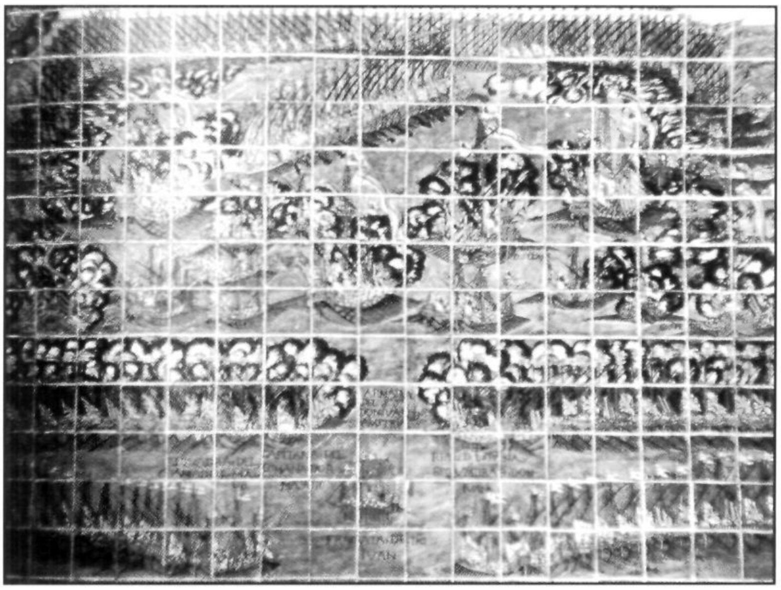

La batalla de Lepant.
Plafó de rajoles ceràmiques del segle XVII
de l'església del Roser de Valls.

tropes de Joan II, executat l'any 1463 per la Diputació del General per haver-se aixecat en armes durant la guerra civil catalana a favor del rei.

El cunyat del baró de Llinars i hereu de la baronia de Balsareny, Ferran d'Oliver i de Ferrer, es casà amb una Sarriera, descendent de la família Sarriera, que havia ostentat la Batllia General de Catalunya.[140]

Miquel Rimbau de Corbera es casà, com hem dit, en segones núpcies, amb la vídua de Francesc Ferrer Despuig, Àngela Puigjaner.

a) Els Icart. Cardona i Lepant

El qui seria un dels protectors de la fundació del convent de Sant Josep dels pares carmelites descalços a Mataró, Joan d'Icart i de Carcassona,[141] era fill de Lluís d'Icart i Agustí (+1580), Batlle General de Catalunya, casat l'any 1546 amb la lleidatana Dionísia de Carcassona i de Queralt, que aportà als Icart la senyoria d'Almenar.

Mort Lluís Icart, la Batllia General va passar al seu fill, Joan d'Icart i de Carcassona, que va portar a terme una campanya de recuperació de drets del Reial Patrimoni mitjançant capbrevacions i infeudacions.[142]

Joan d'Icart i de Carcassona, pel seu casament amb Cecília de Queralt i d'Icart, era cunyat de Pere de Queralt i d'Icart, baró de Santa Coloma de Queralt, que havia estat elevat a comte de Queralt a les Corts de 1599. Pere de Queralt, fill de Guerau III de Queralt i de Comtessina d'Icart, es casà l'any 1591 amb Maria Codina, filla de Pere Bernat Codina, regent de la Tresoreria General i germana de Pere Bernat Codina, que havia estat elevat a la dignitat de noble a les Corts de 1599. Felip III havia infeudat als Codina la baronia de Ponts com a satisfacció pels serveis a la Corona.[143]

Joan d'Icart i de Carcassona, oncle de Dalmau de Queralt, futur virrei de Catalunya en la jornada del Corpus de Sang, ingressà a l'orde de Sant Jaume (1598)[144] com el seu cunyat, Pere de Queralt (1600).[145] El «Divendres a 10 de janer 1603 morí de matinada don Joan Ycart senyor de Torre d'en Barra, balle general de Catalunya. Era un dels honrats y bons cavallers que hi hagués en tota la terra, molt ben morigerat, honest, savi i molt humà. Anima eius in bonis demoretur».[146]

La família Icart havia succeït, en la persona de Lluís d'Icart i de Requesens (+1533) i del seu fill Cristòfol d'Icart i de Vilaregut, l'any 1517, els

Genealogia de la família Icart.

Joan d'Icart = Elisabet de Requesens
germana de Galceran de Requesens
Lluís d'Icart i de Requesens = Vilaregut
Cristòfol d'Icart i de Vilaregut = Isabel Agustí i Albanell = Ferran de Cardona i Enríquez
Lluís d'Icart i Agustí = Dioníssia de Carcassona i de Queralt
(+1580)
Pere de Q. i d'I. Cecília de Queralt i d'Icart = Joan d'Icart i de Carcassona
Francesc d'Icart i de Queralt

Antoni Agustí i Siscars = Aldonça Albanell
filla de Jeroni Albanell

Ferran de Cardona i Enríquez = Isabel Agustí i Albanell -- Jeroni Agustí i Albanell
Duc de Cardona — Batlle general

Pere de Cardona i Enríquez = Joana de Requesens
Governador general — filla de Galceran de Requesens

Pere de Cardona i de Requesens = d'Erill
Governador general

Enric de Cardona i d'Erill
Governador general

Sarriera al capdavant de la Batllia General de Catalunya. El mateix any en què el propi Lluís d'Icart i de Requesens, besavi de Joan d'Icart i de Carcassona, fou elevat a la dignitat de noble.

La família Icart, de la qual hem fet esment de la seva trajectòria al servei de la Corona en època dels Trastàmares, conservà la Batllia General de Catalunya durant tot el segle XVI, llevat del període 1533-1551, en el qual fou batlle Jeroni Agustí i Albanell (+1551),[147] germà d'Isabel Agustí, l'esposa de Cristòfol d'Icart.[148] Els germans Agustí i Albanell eren néts per part de mare d'un col·laborador de Jaume Destorrent, Jeroni Albanell. Per part de pare eren membres de la nissaga dels Agustí, significats alts funcionaris reials al servei de Ferran II i Carles V[149] i membres del cercle d'humanistes barceloní.

Els Icart es casaren amb els Requesens i aquests amb els Cardona. Fins i tot es tancà el cercle familiar, ja que Isabel Agustí i Albanell, vídua Icart, es casà, en segones núpcies, l'any 1540, amb Ferran de Cardona i Enríquez (+1543), duc de Cardona, vidu,[150] germà de Pere de Cardona i Enríquez, duc d'Assuévar, governador general del Principat (1509-1545). Tots dos eren cosins germans del rei Ferran II.[151]

Pere de Cardona, duc d'Assuévar, es casà amb Joana de Requesens.[152] El seu fill i nét es succeïren en el càrrec de governador general de Catalunya, el qual fou conservat per la casa dels ducs d'Assuévar durant tres generacions, fins a l'any 1603, el mateix recorregut temporal que el de la família Icart a la Batllia General.

Mort Jeroni Agustí i Albanell (+1551) la Batllia General passà al seu nebot, Lluís d'Icart i Agustí (+1580). Lluís d'Icart era cosí segon de Joan de Cardona i de Requesens,[153] general de les galeres de Sicília i Nàpols a Gerba (1560), a Malta (1565) –on va haver participació de gent de Mataró– i a Lepant (1571).

Hi foren també presents Enric de Cardona i d'Erill, duc d'Assuévar, qui també lluità a Malta; Lluís de Requesens com a lloctinent de Joan d'Àustria; Montserrat Guardiola;[154] Guillem de Sant Climent; a part de l'almirall Gian Andrea Doria, segon príncep de Melfi i fill del nebot i hereu d'Andrea Doria. Participà en els preparatius Joan Arnau Palau, de Mataró, amb la seva embarcació *La Juliana*, en el transport de tropes. Una batalla que fou immortalitzada pel poeta mataroní Joan Pujol.

Lepant fou el darrer gran exemple de mobilització militar de la Monarquia a Catalunya, comptant amb les xarxes autòctones de fidelitat. El cant del cigne de la cultura política monàrquica constitucionalista autòctona, que a partir de Felip II quedaria descol·locada i erosionada. El seu centre, el monarca, posava establement la Cort fora del territori català. El centre esdevenia perifèria, un terreny abonat al radicalisme de caire patriòtic. De la mateixa manera que per a molts el govern d'un rei havia estat fins ara el millor, podia esdevenir el pitjor si creuava el rubicó de la tirania.

Mort Joan d'Icart (+1603), el Consell d'Aragó posà a votació el candidat a proposar com a successor a la Batllia General. Entre els candidats figurava Francesc d'Icart, fill de Joan d'Icart. Resultà guanyador de l'escrutini Miquel Montserrat Guardiola i de Terrades, regent del mateix Consell. La Corona ignorà la recomanació i nomenà «de manera inopinada» Jaume Pau Franquesa (1603).[155] L'antic partit reialista constitucionalista era sobrepassat per una generació formada en l'època de Felip II, amb una nova cultura política monàrquica més moderna que medieval, més absolutista que pactista.

b) Els Guardiola

Miquel Montserrat Guardiola i de Terrades,[156] era fill de Magdalena de Terrades, de la família dels senyors del castell de la Roca del Vallès, i de Miquel Guardiola i Destorrent, nét de Guerau Guardiola (+1523), advocat de la ciutat de Barcelona des de 1493 i besnét de Jaume Destorrent i Cassassaia.[157]

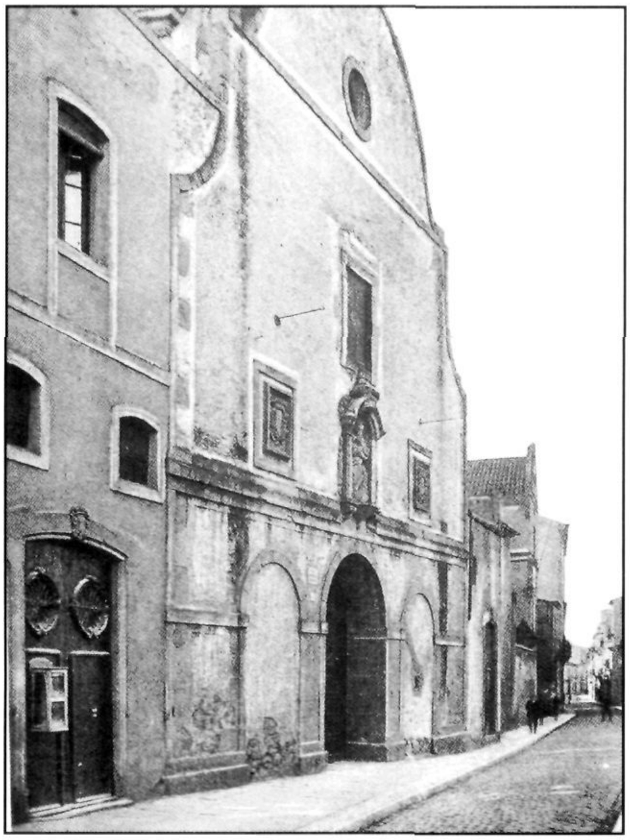

Façana de l'església de Sant Josep de Mataró.
La fundació d'aquesta casa de carmelites descalços a Mataró gaudí de la protecció de Joan d'Icart i de Carcassona, batlle general de Catalunya.
Postal. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Doctor en drets, Miquel Montserrat Guardiola i Terrades exercia l'any 1578 com a assessor i advocat ordinari del General.[158] Posteriorment, ingressà com a doctor de la Reial Audiència fins que, abans de 1599, li fou atorgada una regència del Consell Suprem d'Aragó. L'any 1599, el monarca l'elevà a la dignitat de noble.[159] L'any 1601 actuava a Valladolid com a regent, acompanyat del protonotari Jeroni Gassol.[160] Guardiola, regent fins al seu traspàs el 1615, fou substituït per Joan de Sentís.[161]

El batlle general Joan d'Icart i Anna Ferrer, esposa de Miquel Montserrat Guardiola, aleshores doctor de la Reial Audiència, foren padrins d'un fill de Jaume Palau. Jaume Palau de Mataró era nebot de Jeroni Serra Arnau i del doctor Joan Palau, rector de la mateixa població i promotor de la fundació del convent dels pares carmelites descalços a la capital del Maresme l'any 1588, del qual foren també protectors el propi Serra Arnau, Joan d'Icart i el doctor Pau Castelló.

c) Els Castelló

El doctor Pau Castelló i Lucrècia Ferrer i Puigjaner, foren padrins d'Eulàlia Palau i Arnau (Mataró 1598),[162] filla de l'anterior Jaume Palau de Mataró. L'any següent, Pau Castelló tornà a ser padrí, aquest cop de Josep Arnau, fill de Francesc Arnau, essent la padrina una filla de Jeroni Serra Arnau, primer síndic de Mataró a unes Corts (1599). Uns anys abans, Pau Castelló, doctor en medicina i en drets, fou nomenat metge de la Universitat de Mataró pel seu Consell per fer front a la pesta de 1589,[163] el mateix any que morí Francesc Ferrer Despuig. L'any 1630, el qui probablement fou el seu fill, Pau Castelló, doctor en medicina i el doctor Soler eren autoritzats pel Consell de la Universitat de Mataró per visitar els pobres de l'hospital de la població.[164] L'any següent (1631), l'inventari post-mortem dels seus béns posà de manifest la primera de les biblioteques de la capital del Maresme, dos centenars de llibres de totes les temàtiques. La segona de Mataró tenia una seixantena de volums.[165]

És molt probable que Pau Castelló fos descendent del barceloní Francesc Castelló,[166] doctor en drets, ministre del Consell reial, fiscal de la Cúria règia i fiscal del Reial Patrimoni del Principat de Catalunya, elevat a la dignitat de cavaller el 1538, qui segons Adela Fargas, era casat amb Caterina Ferrer, filla del tresorer general de Catalunya, Bartomeu Ferrer.[167] I del seu fill, Joan de Castelló (I) i de Ferrer, donzell de Barcelona, casat amb una Guardiola.

Joan de Castelló (II) i de Guardiola (+1604), doctor en drets, fou jutge de la primera sala de la Reial Audiència (abans de 1590-1604), advocat fiscal patrimonial de la Reial Audiència i regent de la Cancelleria Reial, interinament (1602-1604).[168] Durant la dècada dels noranta havia també estat assessor del General.[169] Joan Castelló, germà de Francesc Castelló,[170] doctor en medicina a Barcelona, casat amb Marianna Simó,[171] l'any 1571 fou nomenat protomèdic reial de Catalunya.

Joan de Castelló (III) i Oliver, fill de Joan de Castelló (II), seria desinsaculat pels francesos acusat de traïdor a la pàtria l'any 1641.

EL CASAL DE L'ESCRIVANIA I EL BENEFICI DE SANT ESTEVE

Dels Ferrer quedà a Mataró el record de Jaume [Antoni] Ferrer com a fill il·lustre de la població, la titularitat dels drets i del casal de l'escrivania pública i el patronat actiu del benefici de Sant Esteve a la parroquial de la ciutat, amb un altar decorat amb la

Lluís de Corbera Santcliment i d'Oliver =

= (1) Jerònima Ferrer Despuig i Puigjaner
└── Anna de Corbera Santcliment i Ferrer Despuig = Jeroni d'Argençola i de Blanes
fill de Jeroni d'Argençola i de Monrodon

= (2) Magdalena d'Argençola
└── Josep de Corbera Santcliment i d'Argençola

= (3) Anna Magdalena de Guardiola
└── Francesc de Corbera Santcliment i de Guardiola = De Pons
Josep de Corbera Santcliment i de Pons = Maria De Blanes
Elisabet de Corbera Santcliment i de Blanes = Josep Antoni de Rubí i de Boixadors
Marquès de Rubí

Lapidació de Sant Esteve, obra del pintor Antoni Viladomat. Jaume Antoni Ferrer i Puigjaner, el 19 de desembre de 1588 va professar al convent dels pares agustins de Barcelona. Aficionat als arxius, va historiar les fundacions agustines a Catalunya i compondre les biografies dels frares agustins més cèlebres de la seva època. La seva obra va romandre inèdita fins a la darreria del segle XVII, en què fou editada per Josep Massot, OA. Morí l'any 1639 a Perpinyà.[172]

La casa del baró de Llinars continuà en la persona dels fills de Lluís de Corbera Santcliment i d'Oliver, que incorporà l'any 1635 a les seves possessions la baronia de Balsareny. Lluís de Corbera es casà en segones núpcies amb Magdalena d'Argençola i en terceres, amb Anna Magdalena de Guardiola.

Anna de Corbera Santcliment i Ferrer, pubilla de Jerònima Ferrer i Puigjaner, de qui heretà els béns de la casa Ferrer i la titularitat dels drets d'escrivania de Mataró, es casà amb Jeroni d'Argençola i de Blanes, fill de Jeroni d'Argençola i de Monrodon.

El sogre d'Anna de Corbera, Jeroni d'Argençola i de Monrodon, senyor de Manola i de Montpalau, era carlà dels Alfachs a Tortosa. Jeroni d'Argençola era un antic veterà de les tropes del duc d'Alba a Flandes.[173] Capità i comissari de la infanteria del rei,[174] fou governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya de 1605 a 1611 en substitució de Joan de Queralt, membre de la família del futur virrei comte de Santa Coloma; i governador general del Principat de 1611 a 1613.[175] Aquesta plaça havia estat ocupada, com hem vist, fins a l'any 1603 pels Cardona, de la branca dels ducs d'Assuévar, durant gairebé un segle.

L'any 1613, Jeroni d'Argençola demanà la renúncia del càrrec després de cinquanta-tres anys al servei de la Corona, tot demanant per al seu successor «...merced de trasladar a los hijos premio y onrra para que mejor adelantar y continuen el intento que esta en seu casa de fieles y obedientes vasallos de su Magd...»[176] Acceptada la renúncia que no el prec, fou succeït en el càrrec de governador per Aleix de Marimon de 1613 a 1639. Felip III havia elevat a noble Jeroni d'Argençola i de Monrodon a les Corts de 1599,[177] que es casà amb una filla dels Blanes, senyors de Vilalba Sasserra, els quals heretarien l'any 1649 el comtat de Centelles.

L'espòs d'Anna de Corbera Santcliment i Ferrer Despuig, Jeroni d'Argençola i de Blanes, mestre de camp dels reials exèrcits, ocupà la lloctinència[178] de mestre racional l'any 1652 després de la interrupció de la Guerra dels Segadors, tot substituint Guerau Guardiola i Ferrer.[179] L'any 1642 havia estat desterrat per les noves autoritats franco-catalanes a Gènova, però posteriorment retornà, incorporant-se a l'exèrcit de Felip IV.[180] Es tractava, doncs, de les romanalles de l'antic partit reialista de Ferran II, reviscolades després de les vel·leïtats absolutistes del partit dels Franquesa a finals del segle XVI i de la política de Felip II. Caigut en desgràcia el partit dels Franquesa i fracassada la constitució d'un suport absolutista a Catalunya, els vells seguidors del rei a Catalunya recuperaren una part del terreny perdut.

L'escrivania de Mataró passà d'Anna de Corbera i Ferrer Despuig, per falta de successió, al seu germanastre Francesc de Corbera Santcliment i de Guardiola, hereu de la casa dels barons de Llinars, per mort del seu germanastre Josep de Corbera Sancliment i d'Argençola.

El fill de Francesc de Corbera Santcliment i de Guardiola, Josep de Corbera Santcliment i de Pons,[181] es casà amb Maria de Blanes.

Castell nou de Llinars del Vallès. Sobre el portal major, l'escut dels Corbera. Fotografia Ramon Reixach.

Elisabet de Corbera Santcliment i de Blanes, baronessa de Llinars, es casà amb Josep Anton de Rubí i de Boixadors, doctor en drets, segon marquès de Rubí, fill de Pere Rubí, des de 1656 lloctinent de la Batllia General i 1675 lloctinent de mestre racional, i de Regina de Boixadors, germana d'Alexandre de Boixadors. Pere Rubí i el seu cunyat, Alexandre, foren oficials catalans als exèrcits de Carles II, com a mestres de camp, lluitant contra França a la frontera pirinenca catalana. Pere Rubí morí de resultes d'una ferida de bala rebuda en la defensa de Roses el 1693.[182]

Josep Anton de Rubí i de Boixadors, fou un dels capdavanters de partit austriacista conjuntament amb els seus amics Joan Antoni de Boixadors i de Pinós, comte de Savallà, i Pau Ignasi de Dalmasses, tots ells fundadors i directius de l'Acadèmia de la Desconfiada. L'arxiduc Carles nomenaria Josep Anton de Rubí i de Boixadors regent del Reial Consell d'Aragó i mestre racional de Catalunya. General d'artilleria dels reials exèrcits des de 1711, virrei de Mallorca des de 1713, va haver d'exiliar-se a Viena acabat el conflicte. El 1719 l'arxiduc el nomenà governador d'Anvers.

El seu fill, Josep Salvador de Rubí i de Corbera Sancliment, va morir el 1717 al convent dels pares dominics de Santa Caterina de Barcelona, d'on era religiós. La seva germana, Maria Francesca de Rubí i de Corbera, casada amb Francesc de Pignatelli i Aimeric, heretà els títols i possessions de la casa dels marquesos de Rubí. I seguidament, el fill d'aquest, Antoni de Pignatelli i de Rubí, renuncià als títols per entrar en religió.[183]

Els Pignatelli i els marquesos d'Ayerbe

Maria de Pignatelli i de Rubí, hereva de la casa Pignatelli per renúncia del seu germà, es casà amb Pedro Jordán de Urríes, marquès d'Ayerbe.

Els marquesos de Rubí, els Pignatelli i els marquesos d'Ayerbe, ostentaren successivament la titularitat de l'escrivania de Mataró i el patronat actiu del benefici de Sant Esteve, erigit a la parroquial de Santa Maria, durant el segle XVIII com a hereus de la casa dels barons de Llinars. Així com la casa situada al carrer d'en Palau, delimitada a llevant per les cases que tenien entrada per la plaça Gran, a ponent per la casa de Gaspar Portell i a tramuntana i a migdia pels carrers de Fra Jaume (el Carreró) i d'en Palau. Era el casal dels Ferrer, que a l'*Apeo* de 1716 era «pròpia del Baró de Llinars amb la Escrivania mayor en dita casa que és del dit y segrestat per lo Rey. Consisteix en quatre aponsentos baix, sinch alt y una porxada al segon, habitada per Antoni Gusi, notari, arrendatari de dita Escrivania y Francesc Garau, boter».[184] L'any 1698, el mateix Gusi s'havia negat a allotjar soldats en aquest casal per considerar que era casa propietat de gaudins. Els jurats i el batlle expeditivament feren «espetllar» les portes per fer-hi entrar un soldat.[185] Acabada la Guerra de Successió, la casa fou embargada per les autoritats felipistes com a càstig pel posicionament austriacista del baró de Llinars, qui d'altra banda es trobava exiliat a l'Imperi.

Ramon Reixach i Puig

NOTES

1.- PERE BENITO I MONCLÚS, *Les parròquies del Maresme a la baixa edat mitjana. Una aproximació des de les visites pastorals (1305-1447)*, (Mataró 1992), 243. Notari Joan Nadal de Barcelona.

2.- JOAQUIM LLOVET, «La nòmina de les famílies de Mataró i l'exacció del lloçol segons el capbreu de Pere de Màrgens», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró*, núm. 32 (Mataró, juliol 1988), 8.

3.- CORAL CUADRADA, *L'aixada i l'espasa. L'espai feudal a Catalunya* (Tarragona 1999), 120.

4.- MARIA ASSUMPCIÓ ZAPATA I BUXENS, *La Baronia Desbosch del Maresme. Una jurisdicció feudal en l'edat moderna* (Mataró 2004), 58-59.

5.- CORAL CUADRADA, *L'aixada i l'espasa...*, p. 176. Pere de Màrgens fou pare de Maria de Màrgens, que es casà amb Pere Arnau Marquès, senyor del castell de la Roca, descendent de Pere Marquès, notari, home de confiança del rei Alfons el Franc. Isabel Marquès i de Màrgens es casà amb Ramon de Peguera, menor, fill del baró de Lluçà.

6.- *Ibid.*, 178-179.

7.- JOAQUIM LLOVET, *Mataró, dels orígens de la vila a la ciutat contemporània* (Mataró 2000), 63.

8.- JOAQUIM LLOVET, «La imposició de l'onzè a Mataró l'any 1392», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 8 (Mataró, juliol 1980), s/p, n. 3.

9.- JOAQUIM LLOVET, «Esclaus a Mataró a finals del segle XIV», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 26 (Mataró, juliol 1986), 23-24.

10.- CARME BATLLE I GALLART i TERESA VINYOLES I VIDAL, *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres gòtiques* (Barcelona 2002), 122.

11.- MARIA TERESA FERRER I MALLOL, «Felip d'Anglesola i Arnau Descolomer», *Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents*, v. I, 1359-1518 (Barcelona 2003), 85 i 92.

12.- AGUSTÍ DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història. La societat i l'organització del treball* (Barcelona 1973), 608-609.

13.- MARIO DEL TREPPO, *Els mercaders catalans i l'expansió de la Corona Catalano-Aragonesa* (Barcelona 1976), 78.

14.- *Ibid.*, 169.

15.- PERE BENITO I MONCLÚS, *Les parròquies del Maresme*, 153-154.

16.- LLOVET, *Mataró, dels orígens...*, 72.

17.- ROSER SALICRÚ I LLUCH, «Esclaus i propietaris d'esclaus a la Catalunya del segle XV. L'assegurança contra fugues» (Barcelona 1998), 168.

18.- JACQUES HEERS, *La invención de la Edad Media* (Barcelona 2000), 221-229.

19.- Guerau de Requesens i de Relat fou bisbe de Lleida (1380-1399).

20.- MARIO DEL TREPPO, *Els mercaders...*, 78; BENET OLIVA I RICÓS, *La petita noblesa del Maresme. Tres trajectòries: Des Bosch, Ferrer i Sala (s. XIV-XVII)* (Mataró 2002), 62.

21.- ROSER SALICRÚ I LLUCH, *Mataró, carrer de Barcelona. Els privilegis reials de 1419, 1424 i 1480 i la concòrdia amb Barcelona de 1481* (Mataró 2000), 6-7. Conferència pronunciada el 30 de novembre de 1999 al saló de plens de l'Ajuntament de Mataró.

22.- SALICRÚ, *Mataró, carrer de Barcelona...*, 24.

23.- LLOVET, *Mataró, dels orígens...*, 75.

24.- *Ibid.*, 91.

25.- *Ibid.*, 75. Pere Destorrent rep confirmació d'Alfons IV, 1436.

26.- JOAN GIMÉNEZ, «L'escrivania de Mataró, una dilatada pervivència feudal», *Fulls dels Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 27 (Mataró, gener 1987), 24-32.

27.- SANTIAGO i JAUME SOBREQUÉS I CALLICÓ, *La guerra civil catalana del segle XV* (Barcelona 1987), v. I, 45.

28.- JAUME VICENS VIVES, «Els Trastàmares», *Història de Catalunya* (Barcelona 1979), 368.

29.- BENET OLIVA, *La petita noblesa del Maresme*, 48. L'any 1420 Bernat Ferrer de Barcelona cedia als seu fills censals del General de Catalunya.

30.- *Ibid.*, 64.

31.- SALICRÚ, «Esclaus...», 29.

32.- OLIVA, *La petita noblesa del Maresme...*, 64-65.

33.- *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Generalitat de Catalunya (Barcelona 1994-1996), vol. I, 176.

34.- TOMÀS DE MONTAGUT I ESTRAGUÉS, «Les institucions de govern», *Història, politica, cultura i societat als Països Catalans*, vol. 3 (Barcelona 1996), 302.
Dietaris de la Generalitat de Catalunya, vol. I, 205.

35.- CARLES MARFÀ, «Notaries i notaris a Mataró (segles XI-XV). Antecedents i gènesi d'una institució», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró*, núm. 27 (Mataró 1987), 17-18; LLOVET, *Mataró, dels orígens...*, 75-76 i 92.

36.- SOBREQUÉS, *La guerra...*, 45-46.

37.- CARME BATLLE, *La crisis social y económica de Barcelona a mediados del siglo XV* (Barcelona 1973), v. I, 211; i *Barcelona a mediados del siglo XV* (Barcelona 1976), 144 i 146.

38.- SOBREQUÉS, *La guerra...*, 47-48.

39.- JOAN BUSQUETA I RIU, «Destorrent», *Diccionari d'Història de Catalunya* (Barcelona 1993), 342-343.

40.- Bernat Ferrer fou conseller del Consell de Cent en dues ocasions els anys trenta.

41.- LLOVET, *Mataró, dels orígens...*, 88. L'any 1450 era el propietari del molí de vent de la Mataró, situat vora el turó de Cerdanyola.

42.- MARIO DEL TREPPO, *Els mercaders...*, 355 i 369.

43.- LLUÍS FERRER I CLARIANA, *Santa Maria de Mataró. La parròquia. El temple* (Mataró 1968), v. I, 45. Bartomeu Agell, 22 de març de 1457.

44.- SOBREQUÉS, *La guerra...*, 274 i 284-285.

45.- OLIVA, *La petita noblesa...*, 64.

46.- *Ibid.*, 52-56.

47.- BUSQUETA, «Destorrent», 343.

48.- ADELA FARGAS PEÑARROCHA, *Família i poder a Catalunya, 1516-1626. Les estratègies de consolidació de la classe dirigent* (Barcelona 1997).

49.- ALBERTO COLLELL, «Fundación del colegio de San Vicente», *Analecta Sacra Tarraconensia*, p. 3.

50.- JOAN GIMÉNEZ I BLASCO, *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment* (Mataró 2001), 562-564.

51.- PERE MOLAS I RIBALTA, *Catalunya i la casa d'Àustria* (Barcelona 1996), 167.

52.- *Ibid.*, 56.

53.- MARIA ASSUMPCIÓ ZAPATA I BUXENS, *La Baronia Desbosch del Maresme. Una jurisdicció feudal en l'edat moderna* (Mataró 2004).

54.- CARME BATLLE, «La oligarquia de Barcelona a finales del siglo XV: el partido destorrentista», *Acta historicae et archeologica Medievaliae*, núms. 7-8. UB (Barcelona 1986-1987), 327.

55.- *Ibid.*

56.- JAUME DANTÍ I RIU, *El Consell de Cent de la Ciutat de Barcelona (1249-1714)* (Barcelona 2002), 23.

57.- BATLLE, «La oligarquia...», 326.

58.- FRANCISCO JOSÉ MORALES ROCA, «Próceres habilitados en Cortes del Principado de Cataluña (1599-1713)», *Hidalguía*, v. I (Madrid 1983), 268-269.

59.- MOLAS, *Catalunya...*, 165-166. Jeroni Albanell (+1509) era des de 1494 membre del Consell d'Aragó. Galceran Albanell fou oïdor de comptes del General per designació reial (1491-1493).

60.- BATLLE, «La oligarquia...», 326, 328 i 333.

61.- DANTÍ, *El Consell...*, 23-26.

62.- ROBERT B. TATE, *Joan Margarit i Pau. Cardenal i bisbe de Girona* (Barcelona 1976), 179.

63.- SEBASTIÀ RIERA I VIADER, *Cartes de Ferran II a la ciutat de Barcelona (1479-1515)* (Barcelona 1999), 186.

64.- FARGAS, *Família i poder...*, 373.

65.- *Ibid.*

66.- SOBREQUÉS, *La guerra*, 16; RIERA, *Cartes*, 80.

67.- FARGAS, *Família i poder...*, 373.

68.- *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. I, 276.

69.- FARGAS, *Família i poder...*, 373-374.

70.- RIERA, *Cartes...*, 358.

71.- FARGAS, *Família i poder...*, 374; RIERA, *Cartes...*, 343. Bartomeu Ferrer apareix,però, ja el 1498 exercint de regent de la Tresoreria reial.

72.- FARGAS, *Família i poder...*, 374 i 381.

73.- MIQUEL PÉREZ LATRE, *Entre el rei i la terra. El poder polític a Catalunya al segle XVI* (Vic 2003), 56-57.

74.- FARGAS, *Família i poder...*, 339.

75.- *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. I, 325 i 347 i vol. II, 405.

76.- RIERA, *Cartes...*, 534.

77.- BATLLE, «La oligarquia...», 328.

78.- *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, v. I, 300. Any 1501.

79.- *Ibid.*, 356.

80.- Arxiu Municipal de Mataró (=AMM) C-2; Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis Laietana, Col·lecció Mataró (=BP, CEL, CM), Josep Maria Colomer, "La vida de Mataró en el segle XVI", mecanoscrit. Reprodueix una relació de deseners per a la guaita de 25 d'abril de 1558.

81.- Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de Protocols Notarials (=ACA, APN) C Oa. Full intercalat a les actes del Consell de 1483-1488. Es tracta d'una llista de la milícia local o deseners d'entre 1483 i 1488.

81bis.- JOSEP M. COLOMER, *Mataró al mil cinc-cents* (Mataró 1969), 55.

82.- *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. II, 405.

83.- FARGAS, *Família i poder...*, 338.

84.- ACA, Secc. Patrimonials, Monistrol, perg. 1065. Testament de Joan Àngel Ferrer Despuig.

85.- *Ibid.*, p. 217. Enfronsina Ferrer, filla de Bartomeu Ferrer i d'Eulàlia, es casà l'any 1504 amb Joan Àngel Despuig.

86.- FARGAS, *Família i poder...*, 376 i 378.

87.- ALBERT GARCIA i MANUEL GUARDIA, *La construcció d'una ciutat: 1500-1900* (Mataró 1989), 277, n. 18.

88.- Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró (=MASMM), B1 f. 39. 1526. Joan Àngel Pere Onofre, fill de Joan Àngel Despuig àlies Ferrer.

89.- ÀNGEL CASALS, *L'Emperador i els catalans. Catalunya a l'imperi de Carles V (1516-1543)* (Granollers 2000), 276.

90.- MOLAS, *Catalunya...*, 74-79. Antoni Agustí i Siscar (+1523), jurista, des de 1506 fou membre del Consell d'Aragó i vicecanceller des de 1508. Pertanyia a una família provinent de Fraga que patí acusacions de conversa, un fet no estrany entre els alts funcionaris de Ferran II, com Lluís Santàngel, parent dels Agustí. Els membres de la branca aragonesa Agustí serien oficials de la Batllia General d'Aragó durant quasibé tot el segle XVI. Antoni Agustí i Siscar s'havia casat amb Aldonsa Albanell, filla de Jeroni Albanell (+1509). El 1516, Antoni Agustí i Siscar fou empresonat a Simancas per ordre de Ferran II, essent alliberat a la mort del rei pel regent cardenal Cisneros i enviat a Brussel·les, on fou absolt i rehabilitat. L'any 1522, el seu càrrec era posat sota la presidència del gran conseller Mercurio Gattinara.

91.- *Ibid.*, 74-79; JORDI RUBIÓ I BALAGUER, *La cultura catalana del Renaixement a la Decadència* (Barcelona 1964), 94 i 96-97.

92.- CASALS, *L'Emperador...*, 302, 305 i 306.

93.- *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. II, 67.

94.- FARGAS, *Família i poder...*, 379.

95.- *Ibid.*, 328.

96.- *Ibid.*, 106.

97.- PÉREZ, *Entre el rei...* (Vic 2003). JOSEP TORRAS I RIBÉ, *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustries* (Vic 1998).

98.- FARGAS, *Família i poder...*, 337.

99.- *Ibid.*

100.-PÉREZ, *Entre el rei...*, 91-92.

101.-TORRAS, *Poders i relacions...*, 55.

102.-*Ibid.*, 54.

103.-PÉREZ, *Entre el rei...*, 146-148, 211 i 226.

104.-TORRAS, *Poders i relacions...*, 60.

105.-*Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, v. III, 160, 162, 165, 172, 173, 175, 177, 179, 181, 186, 191, 198, 236, 238 i 247.

106.-*Ibid.*, vol. II, 125, 338.

107.-MARFÀ, «Notaries...», 20.

108.-ALBERT GARCIA I ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña 1550-1640* (Madrid 1998), 368.

109.-*Ibid.*, 363-365.

110.-*Ibid.*, 363.

111.-FARGAS, *Família i poder...*, 455.

112.-*Història de la Generalitat de Catalunya i dels seus presidents* (Barcelona 2003), v. II, 97.

113.-GARCIA, *Un siglo decisivo...*, 364-365.

114.-*Ibid.*, 365.

115.-*Ibid.*, 302, 367-369, sobre Damià Puigjaner; 369 i 370, sobre els germans Puigjaner i Saurí i els seus fills.

116.-MORALES, «Próceres...», vol. II, 55.

117.-*Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. II, 256-257.

118.-GARCIA, *Un siglo decisivo...*, 214 i 402.

119.-*Ibid.*, 296.

120.-HEERS, *La invención...*, 221-229.

121.-GARCIA, *Un siglo decisivo...*, 295, 297.

122.-ACA, PNM, Pere Despuig.

123.-JOAN GIMÉNEZ I BLASCO, *Mataró en la Catalunya del segle XVII. Un microcosmos en moviment* (Mataró 2001), 578 n. 1165.

124.-AMM C-3. BP; CEL, CM. Josep Maria Colomer, "La vida de Mataró en el segle XVI", mecanoscrit.

125.-GARCIA, *Un siglo decisivo...*, 365-366.

126.-FARGAS, *Família i poder...*, 207 i 453.

127.-PÉREZ, *Entre el rei...*, 169.

128.-TORRAS, *Poders i relacions...*, 52.

129.-FARGAS, *Família i poder...*, 394-400.

130.-PÉREZ, *Entre el rei...*, 170.

131.-*Ibid.*, 207-218.

132.-*Ibid.*, 246 i 279.

133.-*Ibid.*, 269-270.

134.-ANTONI SIMON I TARRÉS, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640* (Barcelona 2003), 291.

135.-MORALES, «Próceres...», vol. I, 238.

136.-*Ibid.*, 205. Lluís de Corbera olim de Santcliment i d'Oliver, baró de Llinars i de Balsareny, baró d'Altafulla i La Nou, senyor del Far, Collsabadell, Sanata, Avinyonet, Sant Genís de Masdovelles, Modalba, Navars, Lluçà i Ferran i protector del Braç Militar.

137.-Sobre els aspectes genealògics dels Corbera, PERE CATALÀ I ROCA (director), *Els castells catalans* (Barcelona 1969), vol. II, 233.

138.-CATALÀ (dir.), *Els castells catalans*, vol. IV, 13.

139.-Germana de Galceran Ferrer.

140.-MORALES, «Próceres...», vol. II, 9-10.

141.-MORALES, «Próceres...», v. I, 272.

142.-MOLAS, *Catalunya...*, 57-58.

143.-*Ibid.*, p. 129; PERE CATALÀ I ROCA, *El virrei comte de Santa Coloma* (Barcelona 1988), 25-26.

144.-MOLAS, *Catalunya...*, 207.

145.-*Ibid.*

146.-JERONI PUJADES, *Dietari*, edició a cura de Josep Maria Casas Homs (Barcelona 1975), vol. I, 235.

147.-MOLAS, *Catalunya...*, 56, 167 i 168.
Jeroni Agustí i Albanell participà a les campanyes de Carles V a Hongria el 1531, i contra el Turc al costat de l'emperador Carles I, així com en la defensa de Perpinyà contra els francesos el 1542. Fou també un assidu assistent dels cercles literaris de Barcelona, concretament el que girava al voltant de Joan Boscà i Almogàver.

148.-Cristòfol d'Icart es casà l'any 1519 amb Isabel Agustí i Albanell.

149.-MOLAS, *Catalunya...*, 74-77. Jeroni Agustí i Albanell fou fill d'Antoni Agustí i Siscar i d'Aldonça Albanell.

150.-De la seva primera esposa Francesca de Manrique de Lara.

151.-L'any 1509 era elevat a governador general del Principat Pere de Cardona i Enríquez, primer baró d'Assuévar, fill de Joan Ramon Folc IV, primer duc de Cardona i d'Aldonsa Enríquez, per mitjà de la qual era cosí germà de Ferran II.

152.-Pere de Cardona s'havia casat amb Joana de Requesens i dels Baus, filla de Galceran de Requesens, primer comte de Palamós, i cosina germana de Lluís d'Icart. Els barons d'Assuévar ostenterien el càrrec de governador general fins al 1603, quan morí Enric de Cardona i d'Erill (1593-1603) successor del seu pare, Pere de Cardona i de Requesens (1545 a 1593).

153.-MOLAS, *Catalunya*, pp. 56-57. Jeroni Agustí estava casat amb Anna de Urríes, filla d'un secretari reial aragonès. Joan de Cardona era cunyat d'Hugo d'Urríes, marquès d'Ayerbe, de la mateixa família que l'esposa de Jeroni Agustí.

154.-AGUSTÍ ALACOBERRO, *Pirates i bandolers al segle XVI i XVIII* (Barcelona 1991), 14.

155.-TORRAS, *Poders i relacions...*, 62.

156.-MOLAS, *Catalunya...*, 140.

157.-BATLLE, «La oligarquia...», 328; MORALES, «Próceres...», vol. I, 268.

158.-*Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, Generalitat de Catalunya (Barcelona 1994-1996).

159.-PÉREZ, *Entre el rei...*, 285.

160.-PUJADES, *Dietari*, 1975, vol. I, 209.

161.-*Dietaris de la Generalitat de Catalunya*, vol. II, 194.

162.-MASMM, B3 f. 3 1598. La seva germana Eulàlia Estefania fou fillola del doctor Pau Castelló i de Lucrècia Despuig.

163.-AMM C-3; BP, CEL, CM, Josep Maria Colomer, "La vida de Mataró en el segle XVI", mecanoscrit.

164.-FRANCESC FORNS I SALVÀ, *«Déu nostre Senyor vulla alsar la mà de aquest asot del contagi», Una aproximació a l'epidèmia de pesta bobònica de 1650-1654 al terme del castell de Montpalau, al terme del castell de Palafolls i a Mataró* (Mataró 1992), 161.

165.-JOAN GIMÉNEZ I BLASCO, «Aspectes culturals d'una vila de l'antic règim: Mataró, s. XVII», *I Sessió d'Estudis Mataronins*, Museu Arxiu de Santa Maria (Mataró 1984), 35.

166.-MORALES, «Próceres...», v. I, 188-189.

167.-FARGAS, *Família i poder...*, 379 i 455.

168.-JOSEP LLUÍS PALOS, *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)* (Vic 1997), 192.

169.-PÉREZ, *Entre el rei...*, 227. Joan Castelló participà com a assessor jurídic de la Diputació en la calma de 1593 després de la suspensió del redreç.

170.-Fou insaculat a la bossa de conseller segon del Consell de Cent de Barcelona, d'on fou extret el 1575. La seva elecció fou qüestionada per no ser ciutadà honrat, però fou acceptat per ser doctor.

171.-FARGAS, *Família i poder...*, 224-225 i 230. Sobre els Castelló, Joan de Gualbes es casà amb una Castelló i Simó.

172.-GLÒRIA OLIVÉ, «Anton, Jaume», *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya* (Barcelona 1998), vol. I, 90.

173.-ANTONI ESPINO I LÓPEZ, «Oficiales catalanes en el ejército de los austrias, 1635-1700», *Cuadernos de Historia Moderna*, núm. 24 (Madrid 2000), 45.

174.-FARGAS, *Família i poder...*, 307.

175.-MOLAS, *Catalunya...*, 47-49.

176.-FARGAS, *Família i poder...*, 340-341.

177.-PÉREZ, *Entre el rei...*, 256.

178.-La titularitat del racional era dels Cardona, marquesos
d'Aitona, els quals no exercien per residir fora del Principat.

179.-MOLAS, *Catalunya...*, 65.

180.-ESPINO, «Oficiales catalanes...», 45.

181.-Francesc de Corbera es va vendre la baronia de Balsareny. El seu fill, Josep de Corbera, la d'Altafulla.

182.-ESPINO, «Oficiales catalanes...», p. 38; PERE MOLAS I RIBALTA, *L'alta noblesa catalana a l'Edat Moderna* (Vic 2004), 121.

183.-MOLAS, *L'alta noblesa...*, 122-123.

184.-AMM, *Apeo* 1716.

185.-JOAN GIMÉNEZ I BLASCO, *Una vila que s'ha fet ciutat* (Mataró 2003), 13. Opuscle publicat per l'Ajuntament de Mataró amb motiu del 300 aniversari del títol de Ciutat.

Aquest treball resumeix un capítol de la història de l'art a Mataró. És un recull de documentació conservada al Museu Arxiu de Santa Maria, de vivències personals del baró de Maldà, expressades en el seu Calaix de Sastre, i del fons dels Germans Arenas i Clavell, que inclou notes manuscrites del propi Jordi Arenas i Clavell, conservat al Museu Arxiu.

HISTÒRIA D'UN QUADRE: *EL MARTIRI DE SANT CUGAT* DE SANTA MARIA DE MATARÓ

A mitjan segle XVIII, els germans Carles i Francesc Moretó, escultors vigatans, estaven construint el retaule de l'altar major de l'església de Santa Maria de Mataró. Concretament l'any 1772 es fa un esment de dits germans Moretó en el «Llibre de Caixa de las Santas Patrissias Juliana y Semproniana», amb ocasió de fer-los un obsequi, amb data de 19 de setembre:

> «per un regalo se feu als S^{ors} Carlos, y Fran^{co} Morató germans esculptors, y constructors del Altar Major de la Igla Parral p[er] son treballs en adornar, y empaliar los dits Altars, è Igla en las ditas festa de las S^{tas}.»

Quan els treballs dels germans Moretó es van considerar finalitzats, encara faltava jaspejar i daurar el retaule, fer les imatges i decorar les parets dels laterals i de l'absis del presbiteri. De les imatges, se n'encarregà l'escultor Salvador Gurri, contractat després dels Moretó, així com també s'encarregà de modificar alguns elements del retaule.

Don Rafel d'Amat Cortada i Senjust, cinquè baró de Maldà, en una estada de les moltes que va fer a Mataró, el dia 8 de maig de l'any 1790, descriu l'estat de les obres de l'església de Santa Maria de la següent manera:

> «La mencionada parroquial iglesia és de una capacísima nau, ab 6 o més capellas per part, y dos més fondas colaterals al presbiteri, ahont se congrega aquella re[veren]da Comunitat de capellans per lo rezo y cant de las horas canónicas, haventhi dos ordres de cadiras en las dos alas del altar major y presbiteri de fusta y escultura, el tot no dorat, exceptuat lo sacrari en lo altaret del mitg del presbiteri.»

La decoració de les parets laterals del presbiteri i els quatre grans quadres amb escenes de la vida i martiri de les santes Juliana i Semproniana van ser fets amb un llegat testamentari del Dr. Jaume Matas i Peramàs, fill de Mataró i canonge lectoral de la catedral de Barcelona. Com escriu mossèn Josep Fornells i Mora, era un gran devot de les Santes, i en la biografia que publicà a Mataró l'any 1891 per a la *Solemnitat literari-musical de les Santes*, cita i transcriu una nota que va extreure de l'Arxiu de la Comunitat de preveres de Santa Maria, on parla del patrocini dels quadres del canonge Matas:

> «Axís consta en lo Arxiu de la Rvnt. Comunitat de Sta. Maria d'exa Ciutat en una nota, que al peu de la lletra diu lo següent: "Los quatre quadros grans de les Santes Juliana y Semproniana sobre lo cor, foren pagats per lo il·lustre D. Jaume Matas,

Canonge lectoral de Barcelona; los dos de la part del Roser y lo de la altre part, esto és, lo del recó, foren obra del pintor Montanya y lo altre, á saber, lo més inmediat al altar de les Animas, ho fou del pintor Giralt per haver mort ja Montanya. Foren col·locats en 1793 any més, any menos." S'adverteix qu'exa nota és de lletra propia de persona tan competent com l'il·lustre Dr. D. Joan de Palau y Soler, que com á obtentor del benefici de S.S. Abdon y Senén comensá á residir en dita Parroquia lo dia 9 de maig de 1813, que desde octubre de 1837 fins á agost de 1847 fou ab lo Rvnt. D. Miquel Tuñi y Casanovas Ecónom de la matexa y dues vegades Vicari general de Solsona y altres dues de Barcelona y que morí en 17 de agost de 1881 ocupant lo primer setial *post pontificalem* ó sia lo de degá del Capítol de la seu de Barcelona.»

L'ordre dels quadres que descriu el Dr. Palau, coincideix amb el que descriu el baró de Maldà en les seves visites a Mataró, però no correspon amb l'actual, que és el que trobem en les fotografies més antigues de Santa Maria. Suposem que en algun moment decidiren fer una nova distribució dels quadres, de la qual no tenim constància.

El canonge Matas morí *de repent*, a Mataró, a casa seva, al carrer d'En Palau, cap a les 4 de la tarda del 15 de juliol de 1786. Li administraren el sacrament de l'Extremunció ja cadàver. Llegim en el «Llibre de Funerària» d'aquest any:

«Dia 15 de juliol de 1786:
Extremaunció General al Ill[e] Dr Jaume Matas Canonge Lectoral de la Cathedral de Barna.»

L'endemà, dia 16, s'endugueren el seu cos a Barcelona, on es donà l'avís al Capítol de la catedral:

«Die 16 eiusdem. parlament a la Sagristia *in Litaniis*, P[s]. Montoliu Vicari General en q[e] lo Sr Roig ha fet present haver mort en Mataró, ayr a las 4 de la tarde lo Sr Matas Canonge Lectoral de la Igla de V. S. q[e] se deixa enterrar en la sepultura dels Srs Capitulars, y que lo cos ja se troba en sa casa, si apar a V. S. ferli lo enterro acostumat.
Resposta. Que esta tarde *post completorium* se vagia a la Absolta, y dema lo enterro *more solito*.»

I el dia 17 es dóna sepultura al canonge Matas i quedà registrat en el «Llibre d'Òbits» núm. 9 de la catedral:

«Juliol de 1786. Matas. A 17 Sep[ultura] Can[onical] del cos del Ill[e] D[r] D[n] Jaume Matas Pbre y Canonge Lectoral de la present Iglesia.»

A Mataró, també el dia 17, fan l'*Ofici de Honras*, anotat en el «Llibre de Funerària»:

«Dia 17.
Ofici de Honras del Ill[e] y R. S. D. D. Jaume Matas Pbre, y Canonge de la Sta Igla Cathedral de Barcelona ab Absolta General Extraordinaria.»

Del projecte dels quadres i decoració de les parets laterals del presbiteri, se n'encarregarien els seus marmessors, que vetllaren per les últimes voluntats del difunt canonge Matas, i es feren càrrec dels seus llegats testamentaris.

La Junta d'Obra, en homenatge al canonge Matas, va fer gravar una làmina de coure, encarregada a Pasqual Pere Moles, prestigiós gravador barceloní, basat en el dibuix del grup escultòric que Salvador Gurri va fer per a l'altar major, per imprimir l'estampa de la Mare de Déu Candelera amb les santes Juliana i Semproniana. Aquesta estampa, una petita joia de l'art del gravat i per si sola un fragment de la història de l'art a Santa Maria, és tema suficient per fer un futur estudi.

Per realitzar una obra tan gran, s'escollí el pintor Pere Pau Muntanya, pintor de bona reputació i director de l'Escola de Belles Arts de Barcelona, coneguda també com la Llotja.

El baró de Maldà va visitar el taller de Pere Pau Muntanya, el 19 de juny de 1796, precisament quan pintava el primer dels quadres destinats al presbiteri de Santa Maria, i escriu:

«En la Llotja, en una estància de dibuix i pintura, està pintant lo cèlebre Muntanya un quadro que té alguns divuit palms d'elevació, ab los corresponents de diàmetro. Representa al gloriós sant màrtir sant Cugat predicant en Mataró a una multitud de gent, que es representen ab diferents trajes, caràcter i expressions d'afectes, que es pot dir ser obra mestra de pintura, la que ressalta ab primor, gust i expressió en tota l'extensió d'aquell hermós quadro. En ell se veuen les dos glorioses santes màrtirs Juliana i Semproniana, patrones de dita ciutat de Mataró, oïnt al sant i en l'acte de convertir-se a la fe, postrades als sos peus, ab tal vivesa que apar ser vertader aquell pintat de dos hermoses i agradables matrones verges, vestides a l'ús d'aquella antiguedat. Dit quadro se fa per col·locar-se en la iglésia parroquial de Mataró.»

El testimoni del baró de Maldà és corroborat per les dades del «Llibre de Caixa», que ens proporciona una cronologia molt precisa i detallada de l'execució i col·locació dels quadres.

«Agost de 1796:
à 5 [item] pag[at] al Sor Salvador Mayol fuster de Barna per al caixa y silindris per posar, y portar lo quadro de las Sanctas, consta de compte, y recibo del pnt die. – 67 ll[iures] 2 s[ous] 6 d[iners]

à 5 [item] pagat al Sor Pere Pau Muntaña pintor de Barna per compte dels quadros, que pinta de las Sanctas, consta de carta del pnt die, que diu haver rebut dita partida – 600 ll

à 7 [item] pagàt al Sor Fran^{ch} Planas fuster per sos treballs, y demès expressàt en sos comptes per posar lo quadro de las S^{tas}, sens compendrensi los posts del aforro de dit quadro per haverse ja *pagat antecedentment per Jph Camin pbre, y no* se carregan en gasto de las S^{tas} 54 ll 17 s 9»

Tot i que no tenim constància escrita de l'ordre en què van ser pintats i penjats els quadres, és fàcil deduir-lo. El primer quadre a pintar-se és la *Predicació de Sant Cugat*, vist pel baró de Maldà el juny i penjat al presbiteri la tardor de l'any 1796.

De la col·locació del segon quadre, el mateix «Llibre de Caixa» diu el següent:

«Octubre de 1797
à 28. A Fran^{ch} Plana fuster, de diners de las Santas y St Desideri, un compte de son ofici per forrar lo segon quadro del presbiteri ab recibo à favor del R^{t} Camin de nº – 25 ll

«Novembre de 1797
À 27. A Fran^{ch} Plana fuster a compte dels treballs, y materials de forrar lo tras dit segon quadro ab recibo à favor del R^{t} Camin, y pagat de diners de las Santas de nº – 25 ll»

Aquest segon quadre creiem que és el *Judici de les Santes,* conegut també com *Les Santes davant Rufí.*

Del tercer quadre, que és el *Martiri de les Santes*, no tenim constància en el «Llibre de Caixa», però un cop més, gràcies al baró de Maldà i a la seva descriptiva ploma, sabem que per les festes de les Santes de l'any 1799 ja hi havia tres quadres col·locats, i va veure l'estat de les obres del presbiteri. De la visita que fa a Mataró els dies 27 i 28 de juliol escriu:

«En quant á la Iglesia, donaba gran reals a tota aquella gran lluminaria de passar de mil ciris, lo dorat i jaspeat blau ó vert de esmeralda del reatula major acompañant tota aquella gran escultura colateral del Presbiteri, Pintures yá llestas fins á 3 relativas als passos de la vida y martiris de les dos Santas, guarnits 3 quadros, y en lo altre, no encara lo lienzo, ó pintura, si sols lo epitafi llatí mes inmediat al cruzero á la part de la Epistola, part tot alló jaspeat, y dorat ab aquella simetria, y vistosa illuminació, unidas en tota la cornisa del Presbiteri, [...]»

L'any 1801, el baró de Maldà tornà a visitar la nostra ciutat, així com Santa Maria, deixant constància escrita de la seva visita, que féu el dia 23 de maig:

«Des de la botiga del bon Jaume Perers, me n'aní a la iglésia parroquial, a oir missa; i, havent *tocat onze hores, la deia en un altar, después del* de Nostra Senyora del Roser, lluny, a un racó del crucero, mossèn Tomàs Colell, xantre de Mataró però fill de Barcelona; qual ab un quart d'hora la despatxà, i oïn-li, ab altres persones d'un i altre sexo, sa missa. Después vegí lo treball dels dauradors, est en tot aquell presbiteri tan espaiós de balaustrades i cadires, donant a tot color de perla, ab dibuixos i perfils de plata, ab colradura, que, llest, apareixerà molt bé, acompanyant els quadros i retaule, com així tot lo demés ho veiem ja llest en el dia: sí sols un quadro dels passos de les Santes, a la part de l'epístola, un poc sa pintura descrostada, o aclivillada, que és llàstima en obra tan selecta com del famós pintor Muntanya.»

L'any 1803 va succeir un esdeveniment que paralitzà les obres. Pere Pau Muntanya mor deixant inacabat l'últim quadre. La notícia tingué molt de ressò. Fins i tot el baró de Maldà, un cop assabentat a l'endemà, dedica unes línies a aquesta notícia, el dia 27 de novembre:

«Ahir, a dos quarts de dos de la tarda, morí lo famós acadèmic de pintura i de la Junta de Comerç lo Sr. Pere Pau Muntanya, habitant en lo carrer d'en Serra; s'ha mort de resulta d'una carta anònima que rebé de Madrid d'alguns sos contraris, que llegí a la Junta de Comerç, i tant l'electritzà la dita carta que morí luego. [...] *Anima ejus in pace requiescat. Amén.*»

La notícia agafà per sorpresa tothom. La Junta d'Obra de Santa Maria començа els tràmits per localitzar un pintor que finalitzi l'obra del difunt Muntanya. Si bé al principi descarten la idea de contractar Joan Giralt, gendre de Pere Pau Muntanya, els esdeveniments fan que li donin l'encàrrec.

Del «Llibre de Resolucions de la Obra» transcrivim:

«En la ciutat de Mataró bisbat de Barna ab quatre Dezembre del any mil vuitcents y tres

[...] Item se manifestà una carta escrita per lo Sr Joan Giralt gendre del q[uondam] Pere Pau Montaña pintor ab la que donant avis de la mort de dit Montaña, se oferia acabar lo quadro de las Santas que falta en lo presbiteri: y en atencio de no saberse qual sia la habilitat de dit Giralt per lo desempeño que demana semblant quadro, se ha fet comissio al Sr Fran^{co} Lloberas, que quant passàs en Barcelona, se informàs de las obras de dit Giralt, y si era ô no capàs de desempeñarse: [...]

En la ciutat de Mataró bisbat de Barna dels vint y set del mes de X^{bre} de mil vuit cents y tres

[...] Igualment diguè lo dit Sr Fran^{co} haverse informat de la habilitat del Sr Joan Giralt pintor, y que a la una los practichs ly havian dit que no era capàs de desempeñar lo quadro de las SS^{tas} que falta, y que sols podia fer ho (y tal vegada millor encara que lo q[uondam] Pere Pau Montaña) lo Sr Joseph Flaugier: que en vista de axò se havia conferit al dit Flaugier, y havent tractat de dit quadro, diguè que no duptava poder servir a la obra, pero que no faria lo quadro per lo preu que lo feya lo dif^{t} Montaña; que se ly enviassen las midas, y que a vista de ellas diria lo que preten. [...]

En la ciutat de Mataró bisbat de Barna als setze dias del mes de Janer del any mil vuit cents y quatre

[...] Igualment dit Lloberas digué heverse conferit ab lo Sr Jph Flaugier per lo quadro de las Santas, y que est ly havia dit nol faria per menos de set centas lliuras; y noticios un dels SS^{rs} obrers de que dit Flaugier es molt conegut del Sr Jaume Dorda; en vista de lo molt que dit S^{r} se interessa per esta Iglesia com ho manifesta la experiencia, se ha resolt escriurer a dit Sr Jaume Dorda per que ajustàs lo quadro donantly facultat de allargarse fins a sis centas lliuras. [...]

En la ciutat de Mataró bisbat de Barna als cinch dias del mes de Abril del any mil vuit cents y quatre

[...] han dit los SS^{rs} Fran^{co} Lloberas y Miquel Vilardebò, que trobantse en Barna, y havent anat ab lo Sr Jaume Dorda a veurer una obra de pintura feta p^{r} lo Sr Joan Giralt bastant bona, que vist per ello lo estat en que lo q[uondam] Pere Pau Montaña havia deixat lo quadro de las SS^{tas} tant adelantat que un pintor menos practich podia acabarlo ab perfeccio; havian passat a ajustarlo per lo mateix preu de quatre centas lliuras, ab la promesa de que en lo dit die de la festa de las Santas de aquest any seria collocat a son puesto: y los demes SS^{rs} obrers han aprobat lo tal ajust.

Se ha resolt comprar fustets de trenta palms que se necessitan per lo aforro del sobredit quadro, deixant-ho a carrech del Sr Franch Planas fuster de la obra. [...]

En la ciutat de Mataró bisbat de Barna als vint de juny del any mil vuit cens y quatre

[...] It. En atenció de haverse de posar lo quadro ultim del presbiteri se ha resolt fer esmenar las dos figuras en tant las Santas del penultim quadro, per aparexer a molts un poc indecents. [...]»

Aquest penúltim quadre és el *Martiri de les Santes*. En dita composició, sota els actuals vestits de les Santes, massa ajustats al cos, s'insinua clarament la nuesa de les dues noies, nuesa excessiva per la manera de veure dels obrers, que provocà el comentari «per aparexer a molts un poc indecents» i que decidiren censurar.

Encarregaren aquesta tasca també a Joan Giralt, treball que realitzà en poc temps, com explica la següent deliberació del «Llibre de Resolucions»:

«En la Ciutat de Mataró bisbat de Barna als vint y hun die del mes de juliol del any mil vuit cens y quatre

[...] It. En atenció del desempeño del Sr Joan Giralt pintor ab lo ultim quadro de les Santas, de la promptitut en la execució, y del treball de retocar lo penultim quadro que apareixia un poch indecent, se ha resolt donar a dit Sr las quatre centas lliuras en que estava ajustat lo quadro, y a mes una gratificacio de cincuanta lliuras. [...]»

Les deliberacions de la Junta d'Obra queden registrades en el «Llibre de Caixa», on consten les següents dades:

«Any 1804

Die 1 Juliol pagat a Franch Planas fuster p[er]. posar lo ultim quadro de las SS^{tas} – 27 ll 5 s 7

Die 21 Juliol pagat a Joan Giralt pintor p[er]. lo ultim quadro de las SS^{tas} – 400 ll

[Item] p[er]. la gratificació que se resolgué en junta donarli, per lo prompte desempeño – 50 ll

Die 24 juliol pagat al Sr Fran^{co} Lloberas p[er]. diferents gastos pagats p[er] lo quadro – 7 ll 13 s 9

Die 30 pagat al Sr Franch Planas fuster p[er]. lo quadro y altres obras de son ofici – 49 ll 4 s 10»

L'any 1804 es col·loca l'últim quadre, *Martiri de Sant Cugat*, iniciat per Pere Pau Muntanya i finalitzat per Joan Giralt. Aquesta dada és molt important, ja que, contràriament al que es creia fins ara, Joan Giralt no va pintar de bell nou el quadre, sinó que només el finalitzà.

* * *

Paral·lelament al quadre *Martiri de Sant Cugat*, del presbiteri de Santa Maria de Mataró, hi ha dues obres més amb el mateix tema i els mateixos autors.

A l'*Exposición de dibujos y gravados antiguos y modernos*, celebrada a Barcelona l'any 1910, hi havia un *aguada* amb el títol *Martirio de las Santas Juliana y Sempronia de Mataró y San Cugat del Vallés*, d'en Joan Giralt. Aiguada que no hem pogut localitzar.

A la Pinacoteca Municipal del Masnou tenen una pintura catalogada amb la següent informació: *Pere Pau Muntanya / El degollament de Sant Cugat / oli sobre tela de lli / 97 x 74 cm*. Aquesta pintura ha estat recentment restaurada pel Servei de Restauració de la Generalitat de Catalunya i va ser exposada a *Catalunya Restaura / 6ª EXPO Conservació de Béns Culturals*, l'any 2002.

Ens preguntem:

Aquestes dues obres, són còpies de l'original?

Són esbossos, models, estudis previs al quadre definitiu.

Què seria el de Santa Maria?

Deixem el dubte per a futures recerques.

Reproduïm les fotografies de la pintura del Masnou i el clixé de vidre del fotògraf Rosset del quadre del *Martiri de Sant Cugat*, de Santa Maria de Mataró, que tenim al Museu Arxiu. No s'aprecia pràcticament cap diferència entre ambdues obres.

* * *

L'any 1936, les quatre grans teles del presbiteri van ser tallades i arrencades dels seus marcs. Les tres pintures de Pere Pau Muntanya van ser

salvades de la destrucció per ser considerades bones, amb importància artística; la quarta, atribuïda a Joan Giralt, va ser destruïda.

L'any 1939, la basílica de Santa Maria estava totalment despullada, no hi havia cap rastre del passat. Les parets nues, els retaules desapareguts

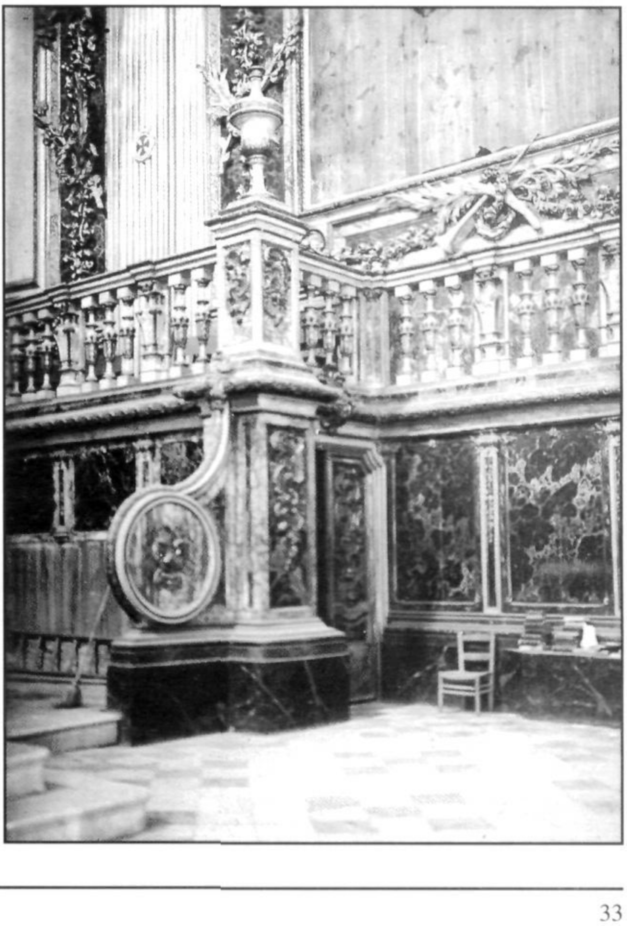

Presbiteri de Santa Maria. S'aprecia un tros de tela sobresortint del seu marc després d'haver-lo tallat.
Fotografia Marià Ribas.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

Esbossos per fer el *duumvir*, amb la cara de Rafael Estrany i una santa.
Fotografia Jordi Arenas.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

i destruïts, només va quedar en peus l'edifici. Calia recuperar l'esplendor del passat. Mataró enyorava el que havia tingut.

Restablerta la calma, es va reorganitzar de nou la vida dins la basílica de Santa Maria. La Junta d'Obra es tornà a reunir després de tres anys, i s'havia d'enfrontar a la tasca de la reconstrucció del temple. S'havia de fer tot. Pràcticament no quedava patrimoni amb què decorar les parets.

La Junta d'Obra decidí encomanar la restauració les teles de Pere Pau Muntanya a Rafael Estrany, fruit de la bona reputació de la qual gaudia, així com l'encàrrec de pintar una nova tela que substituís la desapareguda d'en Joan Giralt. En una de les primeres actes de la Junta d'Obra, amb data de 17 d'abril de 1939, s'acordà el següent:

> «[...] Así mismo se acordó que atendiendo a las meritorias acciones llevadas a cabo durante el tiempo revolucionario por el distinguido mataronés y laureado artista D. Rafael Estrany evitando la completa desaparición de cuanto en la iglesia existía [...] ser nombrado dicho señor Estrany, vocal honorario de nuestra M. Ilustre Junta de Obra y que con dicho motivo el secretario se entreviste con dicho señor para darle a conocer tal acuerdo [...]»

Rafael Estrany va acceptar l'encàrrec de restaurar les teles de Pere Pau Muntanya, per a la qual va confiar en un dels seus millors deixebles, en Jordi Arenas i Clavell.

Jordi Arenas, dibuixant, pintor, escultor, músic... era un escriptor obsessiu. Ho escrivia tot. Va escriure diaris, dels quals després feia extractes, resums dels extractes, notes i més notes amb detalls i més detalls de la seva vida i de la vida dels altres, en trossos de paper de totes mides i formes.

La facilitat de Jordi Arenas per escriure el portava a fer una lletra molt petita, gairebé microscòpica, a vegades difícil d'entendre. A més a més, per escriure més ràpid feia servir abreviatures, i moltes paraules no les acabava d'escriure. Posem com exemple la paraula quadre, que l'abreviava *qd* o *cd*, amb els respectius plurals *qds*, *cds*.

Si més no, la seva constància a l'hora d'escriure ens ha permès fer una reconstrucció gairebé diària d'aquests anys.

Extraiem informació en primer lloc del seu «diari», que pertany a la marmessoria Jordi Arenas i Clavell, agraint tot el que ens han interpretat i extractat. Però bàsicament utilitzem les notes, papers i documents que el mateix Jordi Arenas, juntament amb fotografies i partitures, donà al Museu Arxiu, amb una nota explicativa que transcrivim parcialment a continuació:

> «Material entregat a l'Arxiu Museu "Santes" de Sta. Maria el dia 1-VII-78.
> [...]
> 1 foto quadre Degollació S. Cugat (1945) 18 x 24
> 1 foto quadre Degollació S. Cugat amb jo al davant 10 x 13
> 2 fotos d'estudis dib[uix]. Per id. 1944 butxí i altre
> [...]
> els he informat i mostrat fotos de qd. M[or]t. S. Cugat segurament fet de Muntanya o Giralt de uns 90 cmt. existent a Masnou (Casa Cultura)
>
> falten dades de 2 quadres alt[ar]. S. Crist que han demanat, però els hi portaré de tot el que he fet a Sta Maria amb fotos i fotocòpies, planols, bocets etc.»

Esbós per fer el botxí.
Fotografia Jordi Arenas.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

A part del material que figura en aquesta nota, Jordi Arenas donà al Museu Arxiu l'arxiu musical que havia estat de mossèn Fargas, antic mestre de capella de Santa Maria, i el seu propi arxiu musical.

També mereix mencionar-se que llegà al Museu Arxiu una imatge del Sant Crist de casa seva (ara exposada a la sagristia de la Capella dels Dolors).

De la restauració dels quadres de Pere Pau Muntanya, en concret del *Martiri de les Santes*, en parla Jordi Arenas en el seu «diari»:

«El Sr. Estrany m'encarrega que l'ajudi a restaurar i pintar els quadres del presbiteri de Santa Maria, accepto gustosament» (05/04/41)

«Tarda, Sr. Estrany i jo a Santa Maria a veure finestres, taller, etc.» (07/05/41)

«Tarda, amb el Sr. Estrany a veure com despengen el quadre central del presbiteri de Santa Maria *Martiri de les Santes* de P. P. Montanya» (09/06/41)

«Comencem restauració del quadre de Montanya *Martiri de les Santes Juliana i Semproniana* 500 x 430 cm., darrera l'altar del S. Crist. El Sr. Estrany, el seu fill Santiago i jo, el rentem» (23/06/41)

Darrera l'altar del Sant Crist, on actualment s'obre el portal nou que dóna a l'hort del Rector, a l'esquerra de l'altar del Roser, aleshores hi havia uns espais destinats a magatzem.

«Comencem a posar pasta a quadre de les Santes» (25/06/41)

«En la restauració del quadre *Decapitació Santes* de P.P.M. començo a igualar colors en els pegats» (21/07/41)

«Acabo restauració part superior el quadre *Decapitació de les Santes Juliana i Semproniana*, ho comunico al Sr. Estrany» (11/08/41)

«Acabo restauració part mitja de *Decapitació de les Santes Juliana i Semproniana*. El Sr. Estrany ja ha arribat del viatge per Espanya» (10/09/41)

«Vaig a veure quadre Santes, ja està sec» (12/11/41)

«Continuo restaurant Santes» (31/12/41)

Quan la restauració del quadre *Martiri de les Santes* va finalitzar, Jordi Arenas cobrà per la seva feina, registrant l'entrada a la seva «llibreta de comptes personals»:

«20-VI-42 De Sr. Estrany per restauració cd. "Martiri de les Santes" (500 pts)»

Posteriorment Rafael Estrany encarrega a Jordi Arenas que pinti la tela que havia de substituir la desapareguda *Martiri de Sant Cugat*, com el propi Arenas escriu en el seu «diari»:

«Amb el senyor Estrany parlem del quadre que haig de fer *Decapitació de Sant Cugat* a Santa Maria» (29/04/44)

Quan Jordi Arenas rebé l'encàrrec de pintar el quadre, a l'abril de 1944, començà fent tot un seguit d'estudis, esbossos i notes on feia els plantejaments previs a l'execució del quadre definitiu.

El Museu Arxiu disposa d'aquesta informació, en gran part per les notes manuscrites de Jordi Arenas, que transcrivim a continuació de forma ordenada i cronològica. No cal comentar-les, perquè expliquen de manera molt detallada tots aquells aspectes de la gestació del quadre.

«Cuadro "Santas Juliana i Semproniana, presencian la decapitació de S. Cugat".

Segons composició extreta d'una fotografia del cuadro de P.P. Montaña y Giralt.

S'ha de fer aquesta obra segons el pla següent:

1er. correcció de la prespectiva i composició de la foto del cd. de Muntañ.

2º. dibuixar cada una de les figures per separat al tamany de uns 70 cmts. De cap a peus, i que siguin fetas del natural

3º. dibuixar a tamany natural les mans i altres detalls que mes convingui.

4º. ampliar cada figura al seu tamany corresponent i definitiu segons els calculs de perspectiva, en uns papers grans que serviran per calcar el dibuix a la tela.

5º. mirar aquets dibuixos, de tamany definitiu a gran distancia i retocarlos si convé.

6º. enganxar o cosir la tela.

7º. Passar el dibuix a la tela i completar detalls de fondos o secundaris.

8º. tapar tota la tela amb pintura sense desdibuixar rés posar colors semblants a l'altre cd. "Mort de les Santes" de Montaña, i entonarlo tenint en compte de que el conjunt tingui el mateix valor de claretat que el dit cuadro perque despres al col·locarlo no sembli mes nou ni menos.

9º. fer això primer a la part de dalt, fins acabarla totalment evitant aixó el tenir de cargolarlo exposantse a que s'enganxi la pintura, i despres fer lo mateix a la part de baix

10º. construir cada figura servint-se dels dibuixos-estudis fets del natural i procurar imitar el sistema P.P. Montaña (pintura per mirar-se de lluny, amb els rasgos algo exajerats i els planos de les superficies ben determinats)

11º. no vernissarlo avans de dos mesos d'haverlo acabat de pintar

Mataró juny de 1944. Jordi Arenas»

Extractes d'un «diari/resum»:

«18-VII-44. estudi per el butxi del cd. De les Santes de Sta Maria, automodel, llapis, 2 hores.

«7-VIII-44. estudi per una santa del cd. Santes per ropatje, automodel, per les mans M. T. Sanchez i per la cara A. Chiva.

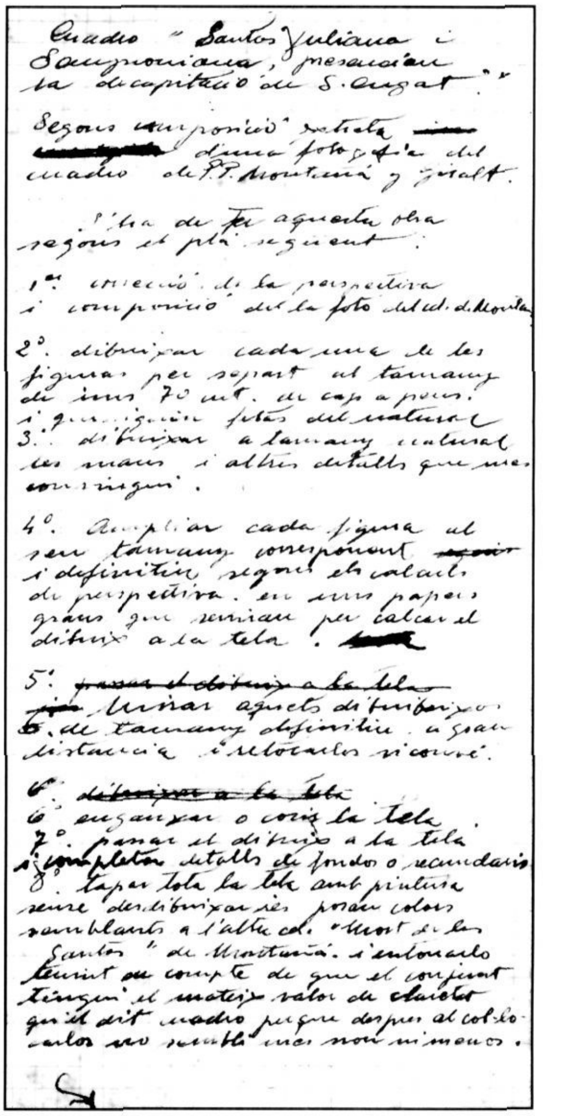

MASMM. Fons Germans Arenas i Clavell.

«9-VIII-44. estudi per santa de perfil cd. Santas, ropatje automodel cara M. T. Llorá.

«(s.d. intercalat amb llapis) estudi de St. Cugat pel cd. Santas.

«26-XI-44. boceto amb dibuix del gran cuadro de las Santas, segons estudis del natural, i nova prespectiva.»

Tot just començà a pintar el quadre, Jordi Arenas va escriure el seu amic Francesc:

«7 de maig de 1945. Volgut amic Francesc:

[...] Aquí a Mataró continuem igual que sempre, molt de materialisme i poca cultura, malgrat als esforços que alguns pocs i bons patricis fan per organitzar de tant en tant alguna manifestació d'art, de música, etc. etc. Jo faig el que puc, vaig pintar cuadros de diferents temas i alguna escultura (pocas). Actualment estic pintant un cuadro monumental (Martiri de S. Cugat en presencia de

Aquesta fotografia és la que va utilitzar Jordi Arenas com a model per fer el quadre.
És una còpia de la fotografia de Rosset, el clixé de la qual es conserva al Museu Arxiu de Santa Maria.

les seves dexebles Juliana i Semproniana) per a la Basílica de Sta Maria, mideix 400 x 520 centimetros, hi ha unes vint i dos figuras de mes de tamany natural, (les mes grans tenen l'altura de 215 cnt.). Encara que no ho sembli, aquest cuadro no el pinto gaire de gust, doncs amés de lo dificilíssim que és m'el tinc de fer sol sense l'ajuda de ningú, potser no cobraré rés (això ja casi n'estic segur). Tinc d'adaptarme a un istil que no es el de la nostre epoca, i no constará que sigui fet meu per circunstancies molt especials. Res, son cosas que només ens passa als artistes que no entenem en negocis.[...]»

En una altra «nota» detalla, dia i hora, la progressió dels treballs:

«Qd. Santes, cuadricula dib[uix] (1945)
(data / feina feta)
2-V. un angelet de dalt, imaginació directe
3-V. un angelet dessota
4-V. un angelet (retoc) i tros fons
5-V. tros paret fons dreta
9-V. cap 1º personatge tarrat
14-V. cares homes tarrat
23-V. matí, cara Rufinos
24-V. vestit de gobernador (matí)
25-V. homes del balcó (matí)
7-VI. tros fons del centre (de mala gana)
8-VI. tros déu fals i fons (matí)
9-VI. acabo déu fals
12-VI. (matí) acabo pintar fons
20-VI. (matí) cara, casc, capa soldat
21-VI. (tot el dia) escalinata terra, ara, i cap soldat 2º terme
22-VI. (matí i tarda) llança, soldat 2º terme, autorretrat, gerra
23-VI. autorretrat (part del matí)
27-VI. duumvir (sacerdot) i soldat amb cara S. Estrany
28-VI. l'home central
29-VI. repàs "retrat" del Sr. Marià Ribas (poc rato)
30-VI. cap del butxí
2-VII. el butxí (matí)
3-VII. mans, pit, braç esquerra, costat butxí (tarda)

4-VII. falda i cama butxí, i cap, pit, braços i mà St.Cugat (7 hores)
5-VII. cames de St. Cugat (tarda)
6-VII. tot l'home del bè, mantell una Santa
7-VII. tota la Santa més alta. (matí, 7 ½ hores)
9-VII. tota l'altra Santa (6 ½ hores)
10-VII. mantell de terra i altres detalls (tarda)
12-VII. oli sobre pintura (rellisca)
13-VII. vernis, pinto corones santes (matí)
19-VII. trasllat quadre de fabrica bombetes a Sta Maria, camió i 15 homes
20-VII. es col·loca qd. a l'absis de Sta Maria»

Després de pintar el quadre, Jordi Arenas volia fer un article per a publicar-se al periòdic *Mataró*, en l'extraordinari de les festes de les Santes de l'any 1945. Per fer l'article va preparar un guió i anotà els dubtes i les consultes que ha de fer, guió que transcrivim a continuació:

«per article sobre
pint[ura]. vida Santes 1945

Historial dels 4 qds. encarrecs [i]
patrocini, el que va fer Giralt,
personalitat dels autors,
carrecs, estils, els marcs
i el conjunt [del] retaule,
la destrucció del qd.
Lloc on se guardaven 1936-45
(models?)
1936, el meu, alguna
circumstancia de 1945
de com es va fer, del qd.
i de nou, documentació
existent llavors, reposició, publicació
troballa casual d'un
de reduït tamany a Masnou
d'on prové. Ipotesis
sobre el perquè de existir,
és de l'autor o bé copia?
foto del de Giralt,
foto del de meu i foto
del de Masnou.

Consultes a Sr. Pujades
de Masnou i noves
fotos amb negre, color
i transparencia.

Consultes a Arxiu
Sta Maria sobre cost
del de Muntanya – Giralt,
del meu cobrant i Estrany
i totes les dades existents
consulta lli[bre] Dr. Castellà»

L'article no es va publicar mai, per haver sorgit divergències entre Rafael Estrany i Jordi Arenas, que escriu aquesta «nota»:

«El Sr. Estrany "vol que consti en el diari que jo l'he executat, que ell a fet estudi previ i l'ha dirigit, i que és una còpia." Això m'ho diu Comas i em nego a que això surti perquè és mentida, per això surt foto i sols diu "foto Massachs." També diu el diari el dia 27-VII-45 que el qd. "l'he fet jo sobre composició de Muntanya i que m'ha dirigit el llorejat mestre R. Estrany.»

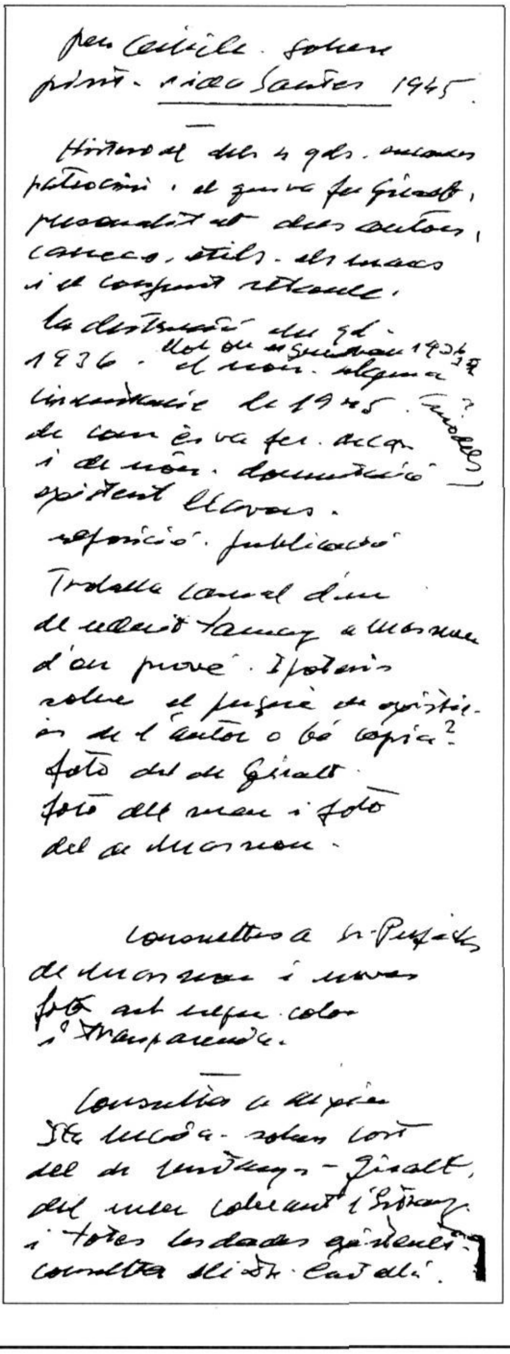
per article sobre
pint. vida Santes 1945
Historial dels 4 qds. encarrecs
patrocini, el que va fer Giralt,
personalitat dels autors,
carrecs, estils, els marcs
i el conjunt retaule.
la destrucció del qd.
1936. Lloc on se guardaven 1936-39 el meu. alguna
circumstancia de 1945 ? (models?)
de com es va fer. del qd.
i de nou. documentació
existent llavors.
reposició. publicació
Troballa casual d'un
de reduït tamany a Masnou
d'on prové. Ipotesis
sobre el perquè de existir.
és de l'autor o bé copia?
foto del de Giralt
foto del meu i foto
del de Masnou.
Consultes a Sr. Pujades
de Masnou i noves
fotos amb negre. color
i transparencia.
Consultes a Arxiu
Sta Maria sobre cost
del de Muntanya – Giralt,
del meu cobrant i Estrany
i totes les dades existents
consulta lli. Dr. Castellà.

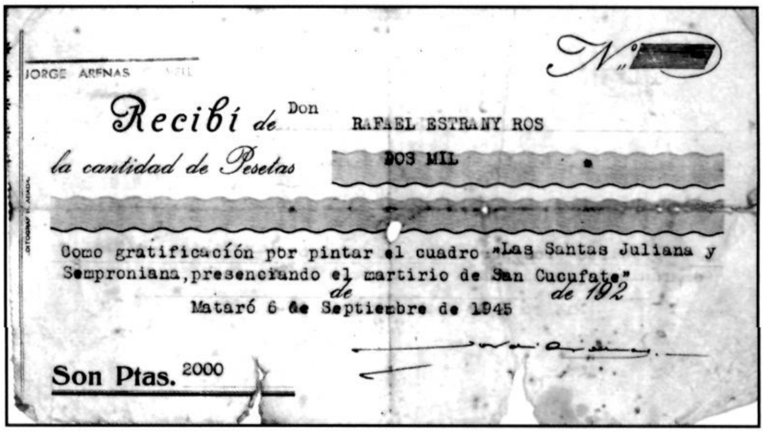
JORGE ARENAS

Nº [redacted]

Recibí de Don RAFAEL ESTRANY ROS

la cantidad de Pesetas DOS MIL

Como gratificación por pintar el cuadro «Las Santas Juliana y Semproniana,presenciando el martirio de San Cucufate»

Mataró 6 de Septiembre de 1945

Son Ptas. 2000

Rebut de 2.000 pessetes que rebé Jordi Arenas de Rafael Estrany.

Lluís Ferrer i Clariana, en la seva «agenda» anota:

> «Dijous 19 de juliol de 1945
> Trasllat del quadre de les Santes a les 9 de la nit.
>
> Divendres 20 de juliol de 1945
> Han quedat posats els quadres de les Santes.»

Al final, Jordi Arenas cobrà per haver pintat el quadre *Martiri de Sant Cugat*, que va ser col·locat al seu lloc el 20 de juliol de 1945. Conservem el rebut original de Rafael Estrany, així com la referència a la «Llibreta de comptes personals» de Jordi Arenas:

> «6-IX-45
> del Sr. Estrany. 2000 pts com a "propina" (paga) d'haver fet el gran cuadro de las Santes presencian la mort de S. Cugat.»

* * *

L'any 2003 es va celebrar una exposició antològica de Jordi Arenas i Clavell. A la sala del Museu Arxiu de Santa Maria es varen exposar uns dibuixos de mida real dels frescos de les voltes del baptisteri i també uns estudis previs per a pintar el gran quadre del martiri de Sant Cugat. Per això hem pensat que era un bon moment, per aprofundir una mica en la història de les pintures que custodia la nostra basílica, entre les quals hi ha aquesta obra de Jordi Arenas.

Lluís Adan i Ferrer
Xavier Alarcon i Campdepadrós

El degollament de Sant Cugat, de Pere Pau Muntanya.
Oli sobre tela de lli, 97x74 cms.
Pinacoteca Municipal del Masnou.
Fotografia Pinacoteca Municipal del Masnou.

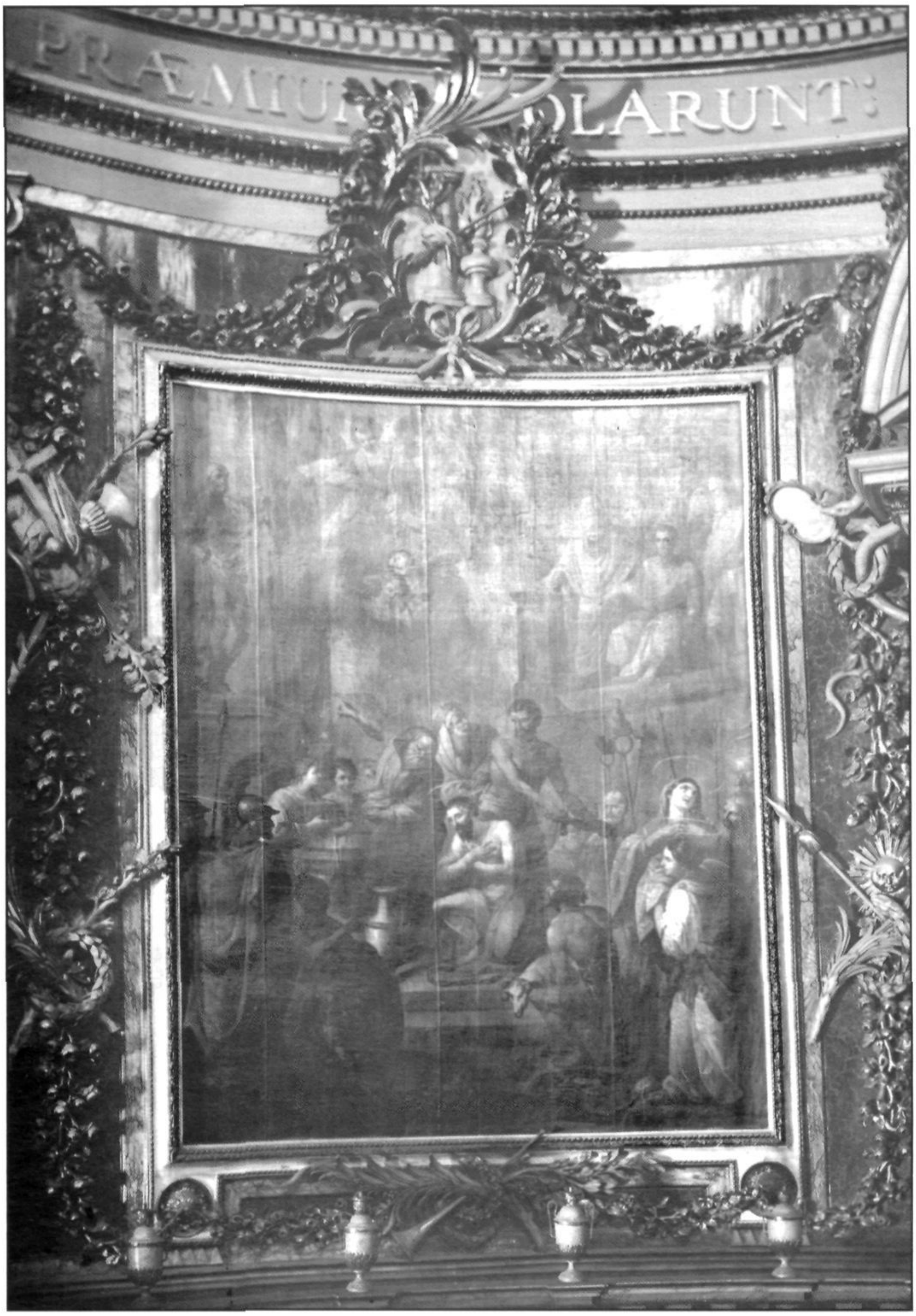

Martiri de Sant Cugat, de Pere Pau Muntanya i Joan Giralt.
Oli sobre tela, destruït el 1936.
Fotografia Rosset, publicada en el *Pensament Marià* el 24 de juliol de 1929.
Placa de vidre de 13x18 cms, digitalitzada per Salvador Alsina.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

Martiri de Sant Cugat, de Jordi Arenas i Clavell.
Oli sobre tela.
Basílica de Santa Maria de Mataró.
Fotografia Jordi Arenas. MASMM. Arxiu d'Imatges.

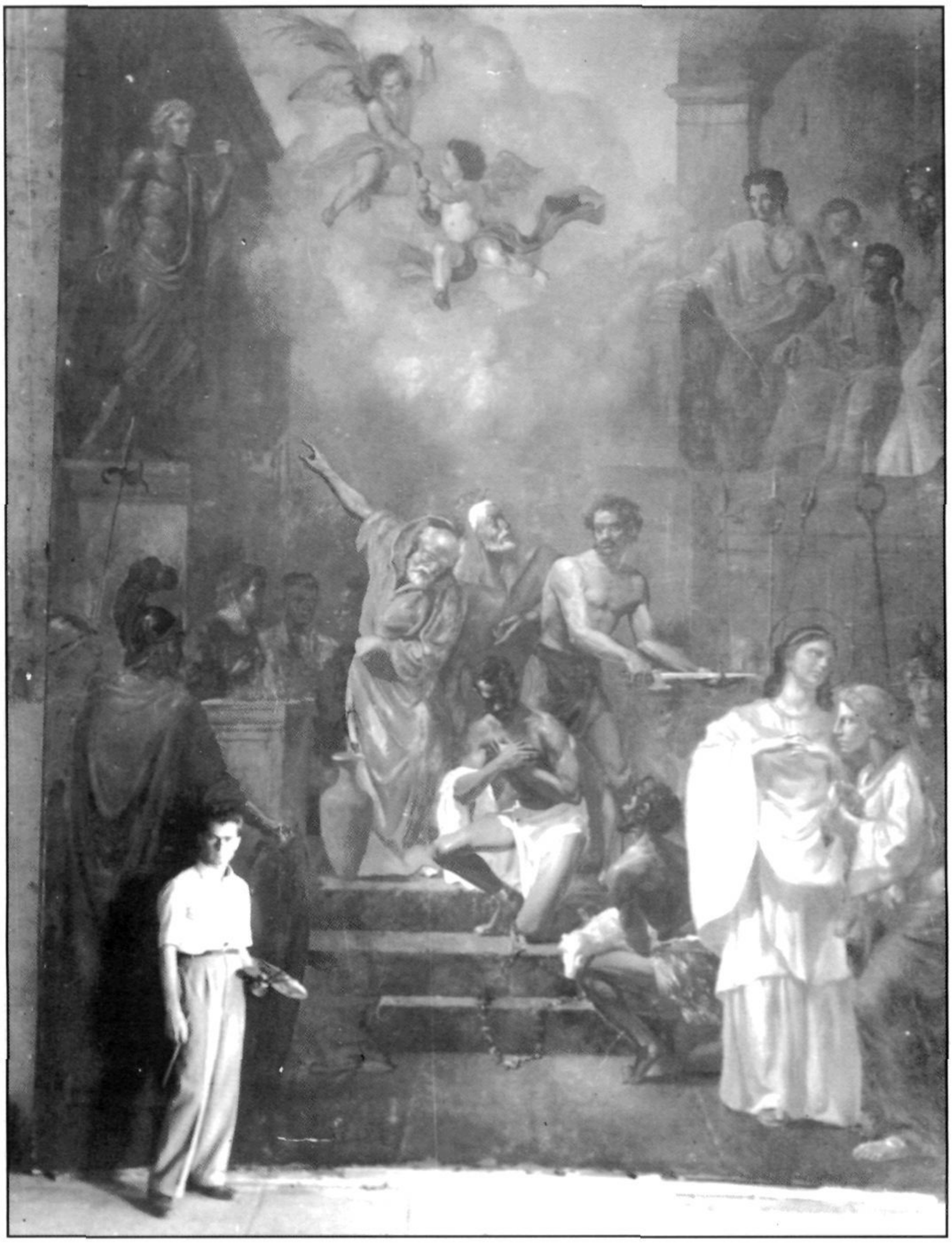

Martiri de Sant Cugat, 1945.
Jordi Arenas i Clavell davant la tela.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

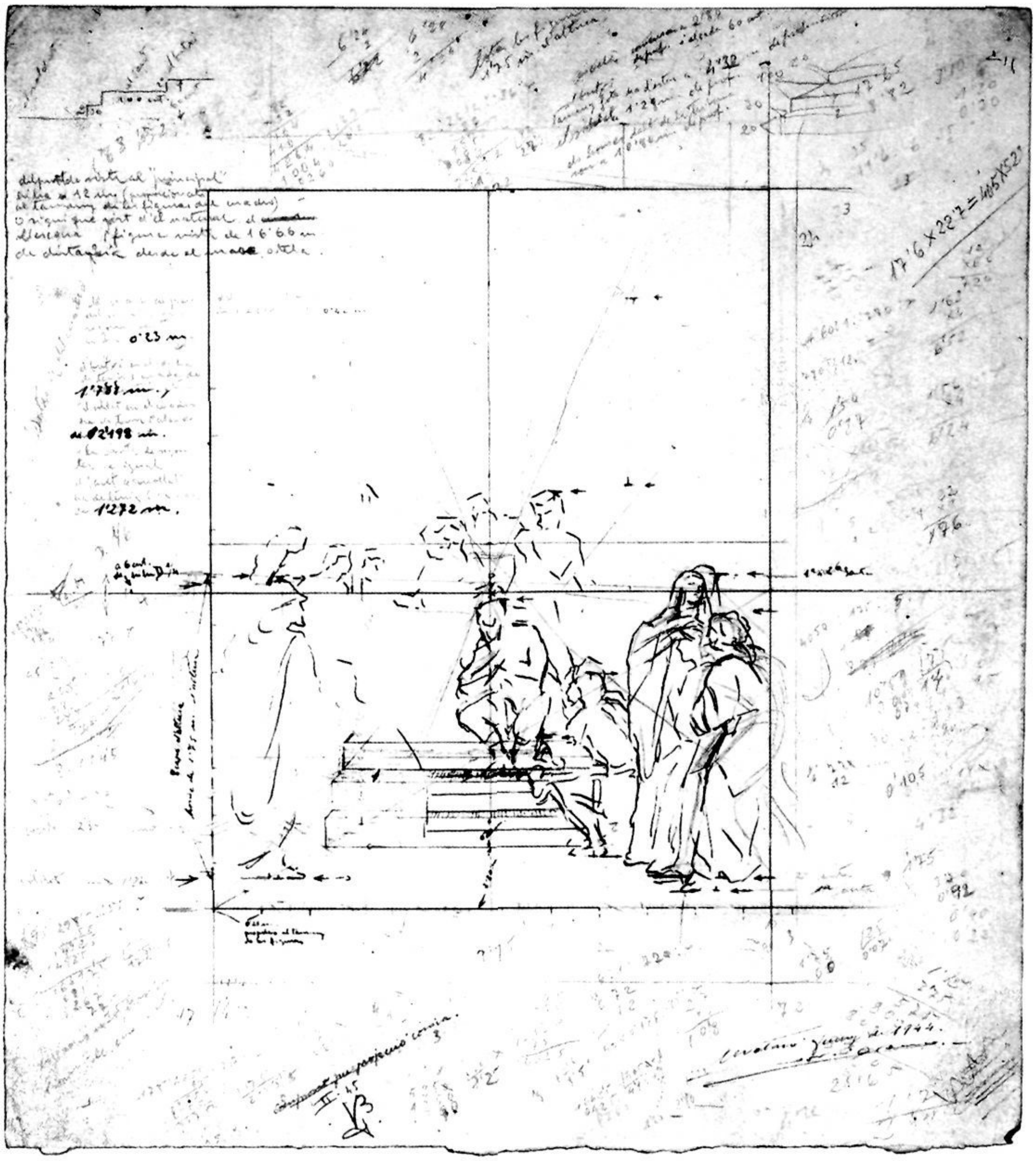

Martiri de Sant Cugat, de Jordi Arenas i Clavell. Dibuix a ploma sobre paper, 36x38 cms. Signat. Llegat Jordi Arenas i Clavell. Museu de Mataró. Fotografia Eusebi Escarpanter.

Martiri de Sant Cugat, de Jordi Arenas i Clavell.
Dibuix a llapis carbó i guix sobre paper, 63x47 cms. Signat.
Llegat Jordi Arenas i Clavell. Museu de Mataró.
Fotografia Eusebi Escarpanter.

Martiri de Sant Cugat, de Jordi Arenas i Clavell.
Dibuix a llapis carbó sobre cartró, 105x70 cms. No signat.
Llegat Jordi Arenas i Clavell. Museu de Mataró.
Fotografia Eusebi Escarpanter.

En la línia iniciada als *FULLS/80* sobre el teatre a Mataró, a la postguerra, ara Albert Pera ens parla del que es va fer al petit teatre que hi havia al pati dels Lluïsos.

POANT MOLT A FONS

Sí, érem nois del Foment, de les Congregacions Marianes, exhibíem cinta i medalla a les processons i anàvem a Sabatina. Tot just sortits de la closca de la infantesa, ens delíem per fer com els grans, per créixer de pressa.

El fons de fe assumida i convençuda no ens el treia ningú, però a més, teníem altres inquietuds. Ens temptava el món de les lletres, de la música, del teatre i ens anàvem descobrint tendències i afinitats que cristal·litzaven en amistats per tota la vida.

En el teatre, hi convergíem alguns d'aquests enderiats. Ja sabem que del cantó del Foment, a diferència del Centre Catòlic, només ens era permès de treballar amb elements masculins. Tota una limitació que els costums d'aleshores –situem-nos en aquell temps–, feien passadora i que alternava les obres de la galeria salesiana amb les manipulacions ben intencionades, però maldestres, dels textos originals, i que consistien a substituir promeses per germans, dames de la cort per ambaixadors i baronesses per barons, posem per cas. Una trafica semblant a la tergiversació del doblatge del cinema en la censura franquista.

En el teatre del Foment, abans Teatre Principal de Mataró, hi admiràvem els grans actors que omplien dignament l'escenari amb personatges com

Pere Comas, Antoni Comas, Albert Pera, Jordi Manent, Carles Fradera i Pere Rigau en una representació al teatre dels Lluïsos.

mestre Jordi, d'*El Ferrer de Tall*; l'abat de Montserrat, de *La mort de l'escolà*; o el faraó de *La Glòria d'Israel*. Els Puig, els Font, els Soler, els Andreu, els Barrera, tots dos germans, els Rabassa, els Raventós, els Esperalba, els Mons, els Andreu, els Llinàs, i tants d'altres, eren models inabastables per a nosaltres, que amb prou feines érem xitxarel·los a mig fer que no comptàvem per a res.

Hi havia el camp dels Lluïsos com a espai d'esbarjo per a les activitats esportives o lúdiques dimanants del catecisme i les congregacions. Hi havia un edifici sense cap gràcia que contenia un escenari migrat i una espècie de saleta auditori, un teatrí de fireta, vaja.

Volíem fer com els grans, emprendre gestes teatrals, i amb el que teníem –poca cosa–, vam començar a escenificar unes peces teatrals d'un acte, escrites en un català macarrònic d'abans de les normes de Pompeu Fabra: *Cebes al Cap* i la seva rèplica, *Els Grills de les Cebes*; *El Curandero del Barri*; *El Nebot de l'Oncle*; *Per no entendre el Castellà*; *Falta un Artista*, entre d'altres. Eren sainets còmics dels que introduïen o cloïen els drames de més consistència. Ja sabeu que abans, els programes cinematogràfics constaven de dues pel·lícules, la bona i la dolenta, i que els espectacles teatrals s'amenitzaven amb entremesos, la torna, com si diguéssim.

Doncs bé, així vam començar, primer amb un públic infantil, que després ja venien acompanyats d'àvies i tietes, alguns pares també, i es va anar ampliant l'acceptació entre un públic favorable i indulgent.

A la nostra manera, creixíem, i ens vam atrevir fins i tot amb obres de gran format com *Don Gonçalo* o *L'Orgull del Gec*, *El preu de la Glòria*, *La fúria*. Vam arribar a muntar *Els Pastorets*, dintre la precarietat d'elements d'infrastructura. Declamàvem els versos del Misteri de Nadal (el text dels *Pastorets* del Foment), que dit sigui de passada, podríem afirmar sense exagerar que són els *Pastorets* de més dignitat literària de tots els que es representen actualment, i ja veieu, aquí rauen, en un fons de calaix, oblidats de tothom. Ens intercanviàvem els papers i així tots els actors sabíem tota l'obra de memòria i ens estalviàvem les rivalitats i reticències que observàvem en els actors de debò. Quant al vestuari, en llogàvem una mínima part a can Patuel, però la majoria era de confecció casolana en les possibilitats de cadascun de nosaltres de trobar col·laboració casolana en espècies i en mà d'obra.

La feina era nostra per buscar qui interpretés l'únic personatge femení de l'obra, la Mare de Déu, entre germanes, veïnes d'escala o relacions d'amistat. Ens en sortíem, però, i així van desfilar pel minúscul escenari les noietes Mitjans, Ribas, Llagostera, Salomó, totes maquíssimes, val a dir-ho.

Érem una colla amb bona voluntat i molt ben avinguts. Hi havia els tocats de l'afecció al teatre, els que dominaven l'electricitat i la megafonia i els que amb martell i tatxes feien d'escenògrafs improvisats.

Érem els germans Mitjans, Josep i Joan, en Pere Comas, en Jordi Manén, en Josep Martí, en Pere Rigau, en Carles Fradera, en Rafel Buscà, l'Antoni Comas, en Josep Valls, l'Anton M Font, en Josep M Gironès, en Bartomeu Llagostera, en Joan Batlle, en Josep Ribas, en Felip Giménez i el que us explica tot això. Potser me'n descuido algun, a qui demano perdó i em justifico perquè al cap de tants anys, la memòria comença a fallar.

Ens hi esforçàvem i vistos des d'ara, fem una mica de riure. No en sabíem més, ¿què voleu fer-hi? A més de teatre, de tant en tant, els diumenges d'estiu a la tarda, organitzàvem festivals que es van anar tornant familiars. Ballades de sardanes amb discos, combinades amb espectacles de diversa índole com recitacions poètico-humorístiques, –aquell Xanxes municipal, creació d'en Pere Comas–, sketches paròdics de situacions còmiques com la imitació d'un passatge d'avió en ple vol, amb mareig inclòs, la sala d'espera d'un dentista amb prèvia aplicació d'anestèsia local, la interpretació a veu apagada dels sempiterns discos *Oh, Pepita* i *Buen Menú*, els únics que teníem d'aquest gènere, junt amb *El crimen de Torrijos*, com un play-back actual, el simulacre de ventrilòquia i ninot parlant...

No hi escatimàvem humor ni joventut enmig d'uns temps de mancances materials i polítiques. Humor i joventut que ara els tinguéssim. No es pot anar enrera i considerem-nos afortunats de poder recordar una activitat i unes anècdotes de bona amistat amb les quals vam ser feliços. N'hi ha que ja no poden.

Albert Pera

JORDI BUSCÀ I COLELL, ***El creixement subterrani d'una ciutat. Contribució a la història de les clavegueres de Mataró des de l'època romana fins al segle XXI*** (Mataró 2004).

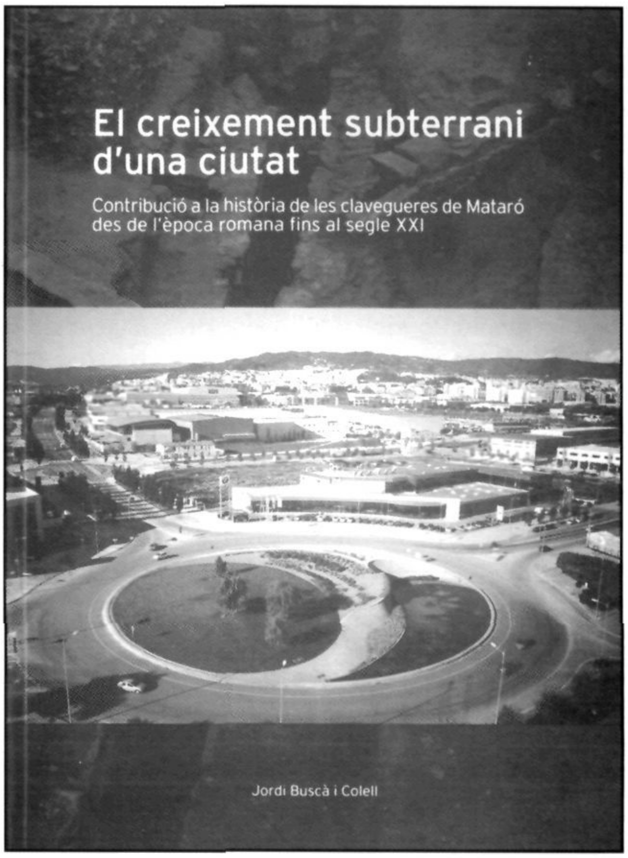

Com indica el sotstítol, aquesta publicació va destinada a oferir-nos un ampli estudi històric sobre les clavegueres de la nostra ciutat. D'entrada, dóna una succinta informació sobre les clavegueres de la *Iluro* romana, cenyida als resultats posats al descobert per les excavacions arqueològiques realitzades fins al present. Més endavant, fins arribar a mitjan segle XIX, constata que l'absència de clavegueres a Mataró és, com arreu del país, ben manifesta, tret d'alguns petits conductes existents a uns pocs carrers –els més cèntrics– de la ciutat. Però també recull l'interès posat per les autoritats municipals, de vetllar per la higiene pública, durant tot aquest llarg període, segons es fa present en els acords i ordinacions de bon govern que s'anaren publicant. Unes disposicions, cada vegada més exigents, però del tot insuficients per a assolir uns resultats satisfactoris, tal com avui dia n'exigeix la higiene pública.

Els autors del Pla d'Eixample del 1878, Emili Cabanyes i Melcior de Palau, esmenten només unes poques clavegueres com a existents a la ciutat; i malgrat que poc més tard se'n construïssin algunes més, el dèficit en el sanejament de la població era evident. Caldrà arribar al projecte de Josep Puig i Cadafalch, del 1894, de dotar de clavegueram tota una sèrie de carrers de la població que encara no en disposaven. Precisament, pel que fa a aquest projecte, es preveia per primera vegada a Mataró, l'ús del formigó per a construir les clavegueres ultra del maó habitual. Tombant el segle, la xarxa del clavegueram s'anà estenent lentament per tota la ciutat, i va córrer d'una manera paral·lela amb la urbanització de nous carrers i places, amb algunes excepcions.

Però anys més tard, el desaforat creixement demogràfic de la població, en passar dels 34.287 habitants el 1955, als 91.587 habitants el 1975, i arribar fins als 100.092 el 1979, el mateix desenvolupament de la construcció urbana, amb els barris crescuts a la seva perifèria –sovint d'una forma anàrquica–, les urbanitzacions aixecades a mitja muntanya, l'aparició dels grans polígons industrials i la necessitat d'endegar l'escorrentia dels torrents, va comportar la necessitat de construir més i més clavegueres i, encara, la modificació de les que havien quedat obsoletes o insuficients, fins arribar a la formació de la xarxa general actual, calculada per cobrir les necessitats d'una població que supera els 100.000 habitants, cada vegada amb més expansió.

No cal dir que explicar d'una forma coherent la història del creixement i evolució d'aquesta xarxa, resulta un treball molt laboriós. D'entrada, ens topem amb el fet que es tracta d'un món que té la vida a sota terra, que ens és, per tant, invisible. A l'investigador, doncs, no li queda altre recurs que acudir als arxius, on consultar projectes, revisar plans, una tasca certament feixuga. Però, no és solament això, sinó que al final allò que haurà aconseguit seran només unes dades cronològiques, unes estadístiques, unes xifres, amb el perill de caure, en explicar-les, en una redacció administrativa, sense escalf.

Però no és el cas d'aquest treball. El seu autor, en haver treballat d'enginyer municipal de Mataró durant quaranta-un anys, en haver hagut

d'intervenir en la solució dels problemes del sanejament de la ciutat, en la redacció i execució de molts dels projectes per a la construcció de clavegueres, col·lectors i sobreeixidors, resulta, per tant, una persona idònia per encarar-se amb el tema, i, sense deixar de banda la consulta de fonts documentals, pugui donar-nos-en una explicació veraç, de primera mà. I no solament pel que fa a la conducció de les aigües residuals, sinó per altres realitzacions urbanes del Mataró present, que pel seu càrrec d'enginyer ha hagut de prendre-hi part o, si més no, d'ésser-hi present. És el cas dels col·lectors de les aigües superficials, la construcció de l'espigó per a la defensa de la platja, la pavimentació de vies públiques, l'eliminació de la brossa, la urbanització del passeig marítim, la depuració de les aigües residuals abans d'abocar-les al mar, la defensa de l'impacte urbanístic de les grans infrastructures viàries i un llarg etcètera.

Allò que també hem de remarcar és el fet que no s'hagi limitat a donar-nos una història enfarfegada de xifres, asèptica, sinó que l'hagi sabut adornar amb algun toc humà, personal o fent sortir a escena molts del personatges que han intervingut a l'obra pública mataronina a aquests darrers temps. Més encara: alguns dels apartats d'aquest treball no tan sols tenen interès des del punt de vista tècnic, sinó també per la informació que donen sobre la formació dels barris perifèrics de la població i de les urbanitzacions. Igualment d'alguns fets d'història immediata de la ciutat, singularment del període que comprèn el tardofranquisme i principis de la democràcia, encara poc explorat. Són uns episodis, potser anecdòtics, però que difícilment se n'hauria conservat la memòria històrica, si l'autor d'aquest treball no els hagués recollit i publicat. Un encert que Mataró li haurà d'estar sempre reconegut.

P.V.

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

La Rambla (c.1900). Museu Arxiu de Santa Maria. Arxiu d'Imatges. Col·lecció F. de P. Enrich i Regàs.

La Rambla, a l'entrada del Camí Ral (c.1910). Museu Arxiu de Santa Maria. Arxiu d'Imatges. Col·lecció F. de P. Enrich i Regàs.

La Rambla (c.1910). Museu Arxiu de Santa Maria. Arxiu d'Imatges. Col·lecció F. de P. Enrich i Regàs.

La Rambla i la plaça de Santa Anna (c.1920). Museu Arxiu de Santa Maria. Arxiu d'Imatges. Donatiu de Jaume Lladó i Font.

Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró

Col·labora:

Ajuntament de Mataró
Patronat Municipal
de Cultura